

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 20 (2020), št. 2

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2020

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /
HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, † dr. Ivo Banac (ZDA / USA), dr. Rajko Bratuž,
dr. Neven Budak (Hrvaška / Croatia), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,
dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš,
dr. Tomaž Kladnik, dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Jože Mlinarič,
dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / Italy), dr. Marijan Premović (Črna Gora / Montenegro),
dr. Andrej Rahten, dr. Töne Ravnika, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / Hungary),
dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / Austria)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI–2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / Bank Account:

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Prevajanje / Translation:

Knjižni studio d.o.o.

Lektoriranje / Language-editing

Knjižni studio d.o.o., Ana Šela

Oblikovanje naslovnice / Cover Design:

Knjižni studio d.o.o.

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Knjižni studio d.o.o.

Tisk / Printed by:

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvlčke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,

je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa sta omogočili Agencija za raziskovalno dejavnost RS in Mestna občina Maribor.

Co-financed by the Slovenian Research Agency and City of Maribor.

Studia
historica
Slovenica

Kazalo / Contents

Članki in razprave / Papers and Essays

TAMARA GRIESSER-PEČAR: Prvo povojno leto v Evropi in svetu.....	335
<i>The first post-war year in Europe and the world</i>	
JURIJ PEROVŠEK: Politični položaj na Slovenskem leta 1919	359
<i>Political situation on Slovene territory in 1919</i>	
EDVARD PROTNER: Vzpostavitev slovenskega šolskega sistema leta 1919....	395
<i>Founding of the Slovenian school system in 1919</i>	
BOŽO REPE: Nastanek slovenske univerze.....	459
<i>Creation of a Slovene university</i>	
GORAZD BAJC, JANEZ OSOJNIK, JON ADAM KNEZ in MATEJA MATJAŠIČ FRIŠ:	
Prekmursko vprašanje do podpisa Trianonske pogodbe	
– britanski pogled	487
<i>The "Prekmurje Question" until the signing of the Treaty of Trianon</i>	
– the British point of view	
JANEZ OSOJNIK, GORAZD BAJC in MATEJA MATJAŠIČ FRIŠ: Koroška	
leta 1919 in ozadje sprejetja odločitve o plebiscitu	
– britanski pogled in reakcije v slovenskem tisku	525
<i>Carinthia in 1919 and the background of reaching the decision</i>	
<i>about the plebiscite – the British view and reaction</i>	
<i>in the Slovenian press</i>	
ANDREJ RAHTEN: Koroška po plebiscitu. Revanšizem, revizionizem	
in pregoni v poblebiscitnih mesecih.....	565
<i>Carinthia after the plebiscite. Retaliation, revisionism</i>	
<i>and persecution in the months after the plebiscite</i>	

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

TOMAŽ IVEŠIČ: **Od jugoslovanstva do jugoslovanstva: Komunistična**
partija Jugoslavije in njen odnos do nacionalnega vprašanja
v prvih desetletjih obstoja.....597
From Yugoslavism to Yugoslavism: Communist Party of Yugoslavia
and its stand toward the national question in the first decades
of its existence

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts..... 623

Uredniška navodila avtorjem /
Editor's Instructions to Authors 631

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2020-00
1.01 Izvirni znanstveni članek

Koroška leta 1919 in ozadje sprejetja odločitve o plebiscitu – britanski pogled in reakcije v slovenskem tisku

Janez Osojnik

Mag. zgodovine, mladi raziskovalec
e-pošta: janez.osojnik1@um.si

Gorazd Bajc

Dr., izredni profesor
e-pošta: gorazd.bajc@um.si

Mateja Matjašič Friš

Dr., znanstvena sodelavka
e-pošta: mateja.matjasic-fris@um.si

Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino

Izvleček:

Po eni strani članek na podlagi analize britanskih virov in najbolj relevantne znanstvene literature obravnava dogajanje v južnem delu dežele Koroške skozi perspektivo zunanjega ministrstva Velike Britanije, tedaj ene izmed velesil, ki so odločale o povojni ureditvi sveta. S tem dobimo pogled tako imenovane "tretje strani", ki je dogodki na terenu niso neposredno prizadeli. Po drugi pa prikaže, kako so razmere, zlasti vprašanje o nedeljivosti Celovške kotline iz gospodarskih razlogov, ocenjevali tedanji najpomembnejši slovenski časopisi. Kronološko je razprava zamejena med začetkom leta 1919 in podpisom senžermenske pogodbe, ki je zapečatila usodo Celovške kotline s predvidenim plebiscitom.

Ključne besede:

Velika Britanija, Koroška, 1919, diplomacija, plebiscit, slovenski časopisi, pariška mirovna konferenca

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, letnik 20 (2020), št. 2, str. 525–564, 157 cit., 3 slike

Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod¹

O dogajanju na južnem delu dežele Koroške po koncu prve svetovne vojne je bilo napisanih že kar nekaj del. Izmed tistih, ki so plod slovenskega zgodovino-pisja, velja izpostaviti zbornik, ki je izšel ob petdesetletnici plebiscita, ki so ga uredili Janko Pleterski, Lojze Ude in Tone Zorn.² Samemu dogajanju na terenu so se podrobneje posvetili Luka Sienčnik,³ Tamara Griesser Pečar v svoji doktorski disertaciji, ki je izšla leta 2010 kot znanstvena monografija,⁴ ter Ude in Pleterski v več svojih delih. Najnovejša in tudi najpopolnejša je monografija, ki jo je letos, ob stoti obletnici plebiscita, objavil Andrej Rahten,⁵ sicer tudi avtor več drugih pomembnih razprav o koroškem vprašanju. V avstrijskem zgodovino-pisju izstopa temeljno delo avtorja Martina Wutteja.⁶ Omenjena dela v največji meri niso upoštevala arhivskega gradiva držav, ki so bile vodilne na pariški mirovni konferenci. Deficit so delno odpravili pomembna znanstvena monografija več avtorjev iz leta 2011, ki prikaže odnos vseh petih velesil (tudi Japonske) na slovenske razmere ob nastajanju jugoslovanske države,⁷ raziskave Uroša Lipuščka, ki je raziskal ameriške arhive,⁸ ter magistrska naloga Janeza Osojnika, ki predstavi poglede britanske diplomacije na dogajanje na Koroškem s poudarkom na plebiscitu leta 1920.⁹

Ugotavljamo, da se je slovensko zgodovino-pisje do sedaj osredotočalo predvsem na gradiva, ki ga hranijo arhivi v Sloveniji in bivših jugoslovanskih republikah ter Avstriji. S pričujočo razpravo želimo deloma odpraviti primanjkljaj raziskav, ki upoštevajo tudi arhivsko gradivo najpomembnejših držav ob

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnih programov št. P6-0372: *Slovenska identiteta in kulturna zavest v jezikovno in etnično stičnih prostorih v preteklosti in sedanjosti*, in št. P6-0138: *Preteklost severozahodne Slovenije med slovenskimi zgodovinskimi deželami in v interakciji z evropskim sosedstvom*, ter raziskovalnih projektov št. J7-8283: *Kontemporalnost razumevanjskega konteksta ter izražanje osebne in družbene svobode*, št. J6-9354: *Kultura spominjanja gradnikov slovenskega naroda in države*, ki jih financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

² *Koroški plebiscit: razprave in članki*, ur. Janko Pleterski, Lojze Ude in Tone Zorn (Ljubljana, 1970) (dalje: *Koroški plebiscit*).

³ Luka Sienčnik, *Koroški plebiscit 1920* (Maribor, 1987) (dalje: Sienčnik, *Koroški plebiscit*).

⁴ Tamara Griesser Pečar, *Der Stellung des Slowenischen Landesregierung zum Land Kärnten 1918–1920* (Klagenfurt, Ljubljana in Wien, 2010) (dalje: Griesser Pečar, *Der Stellung des Slowenischen Landesregierung*).

⁵ Andrej Rahten, *Po razpadu skupne države. Slovensko-avstrijska razhajanja od mariborskega prevrata do koroškega plebiscita* (Celje, Celovec in Gorica, 2020) (dalje: Rahten, *Po razpadu skupne države*).

⁶ Martin Wutte, *Kärntens Freiheitskampf 1918–1920* (Klagenfurt, 1985) (dalje: Wutte, *Kärntens Freiheitskampf*).

⁷ *Velikih pet in nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev*, ur. Andrej Rahten in Janez Šumrada (Ljubljana, 2011) (dalje: *Velikih pet*).

⁸ Uroš Lipušček, *Ave Wilson. ZDA in prekrjanje Slovenije v Versaillesu 1919–1920* (Ljubljana, 2003) (dalje: Lipušček, *Ave Wilson*).

⁹ Janez Osojnik, *Velika Britanija in Koroška 1918–1920*, magistrsko delo, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta (Maribor, 2018) (dalje: Osojnik, *Velika Britanija in Koroška*).

koncu prve svetovne vojne, saj so ravno njihove odločitve na pariški mirovni konferenci bile ključnega pomena. V tem primeru bo upoštevan pogled Velike Britanije in njihove diplomacije. V članku bo poudarek namenjen tudi odnosu slovenskega časopisja do nedeljivosti Celovške kotline iz gospodarskih razlogov. V slovenskem zgodovinopisju je namreč večkrat možno prebrati kritiko nad tistim argumentom Milesove komisije, ki je preferirala ohranitev Celovške kotline zaradi gospodarskih razlogov in naj bi torej gospodarski aspekt prevladal nad narodnostnim pri določanju meje na Koroškem.

Razmere na Koroškem pred začetkom leta 1919

Leto 1919 se je na Koroškem začelo tako, kot se je končalo leto 1918 – bojovito. Nadaljevala se je sredi decembra začeta avstrijska protiofenziva. Že na božič je uspešno napadla nasprotnike pri Šentpavlu.¹⁰ Zaradi vedno slabšega položaja slovenske strani so 1. januarja 1919 v ljubljanskem hotelu Union ustanovili legijo prostovoljcev. Tam je Fran Smodej primerjal Slovence s Čehi, ki so na lastno pest zasedli območja, kjer je živelo večinsko češko prebivalstvo. Drugi govornik, Ferdo Müller, pa je izjavil, da "brez Beljaka in Celovca pa ostala Koroška ne more živeti." Poleg poudarjanja pomena železniških povezav na Koroškem lahko iz teh besed sklepamo, da se je zavzemal za nedeljivost Celovške kotline. Hkrati je poudaril dobro nemško organiziranost.¹¹ Posameznik, ki je pristopil k legiji, je imel iste pravice in dolžnosti kot reden vojak. Prejemal je plačo, njegovi svojci pa podporo. Prav tako so mu bili kriti stroški poti do Ljubljane, s sabo pa je moral prinesiti potrdilo, da se je res prijavil k legiji. Priporočljivo je bilo, da je prostovoljec s sabo prinesel čim več vojaške opreme in tudi ostale, ki bi mu koristila v spopadih. Za to je bil tudi nagrajen. Vsak prostovoljec pa se je sam moral preskrbeti z zimskim perilom.¹²

Tudi tak poskus zaustavitve avstrijske protiofenzive ni prinesel uspeha. 2. januarja 1919 se je koroški vojaški poveljnik Ludwig Hülgerth pisno odpovedal pogodbi o začasni demarkacijski črti, sklenjeni 19. novembra 1918 (ki jo je jugoslovanska stran prestopila že ob koncu meseca). Med 5. in 10. januarjem je sledilo nekaj uspešnih avstrijskih napadov, s katerimi so zasedli Podklošter, Rožek in Borovlje, poskus zasedbe severnih vrat karavanškega predora pa se jim ni posrečil. Slovenska vojska se je umaknila tudi iz nekaterih krajev v oko-

¹⁰ Lojze Ude, "Vojaški boji na Koroškem v letu na Koroškem v letu 1918/1919", v: *Koroški plebiscit*, str. 160–162 (dalje: Ude, "Vojaški boji").

¹¹ "Nemških nasilstev na Koroškem naj bo konec! Legija prostovoljcev ustanovljena", *Slovenec*, 2. 1. 1919, št. 1, str. 1; "Na pomoč Koroški!", *Slovenski narod*, 2. 1. 1919, št. 1, str. 1.

¹² "Slovenska legija za Koroško", *Slovenec*, 11. 1. 1919, št. 8, str. 3.

lici Velikovca, to so Grebinje, Vovbre, Mali Šentvid in Tinje. 14. januarja sta obe vojskujoči strani sklenili premirje.¹³

Po sklenjenem premirju je za ločnico med obema vojskujočima se strane-ma veljala črta Korensko sedlo – severna vrata predora Karavanke – Ljubelj–Šmarjeta v Rožu – malo mostišče pri Dulah – Trušenjski potok – Št. Peter – reka Drava in nato severno od Dravograda do štajerske deželne meje. Ta razmejitvev je v praksi veljala do začetka novih bojov konec aprila 1919. V vmesnem času na zahodnem delu te razmejitvene črte skoraj ni prihajalo do napetosti med obema stranema, medtem ko je bilo zlasti na območju velikovškega mostišča nekaj manjših spopadov.¹⁴ Ne glede na to je sredi marca poveljstvo Dravske divizijske oblasti poslalo protestno sporočilo vojaškemu poveljništvu v Celovcu, da na provokacije avstrijske strani nasprotna stran ne bo več odgovarjala z orožjem, temveč bo poslan pisni protest z navodilom, naj se incident razišče vpricho predstavnikov obeh sprtih strani.¹⁵

Kljub izgubam na Koroškem in nato doseženemu premirju je bil še vedno prisoten optimizem med slovenskimi politiki, da bo slovenska stran pridobila izgubljeno. To se vidi na primer v govoru Antona Korošca na zborovanju zaupnikov Vseslovenske ljudske stranke. Govornik je verjel, da bo do tega prišlo kmalu, potem pa ne bo večjih nasprotovanj, da Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS) ta območja ne bodo pripadla za stalno.¹⁶ Optimističen je bil nekaj dni za tem tudi Fran Smodej.¹⁷

Milesova komisija

V drugi polovici januarja 1919 je ameriški profesor Archibald Cary Coolidge, strokovnjak za zgodovino habsburške monarhije, ki je, kot piše Andrej Rahten, obžaloval njen razpad,¹⁸ vodja študijske komisije ZDA, ki se je posvečala vprašanju Srednje Evrope, organiziral misijo, ki ji je poveljeval podpolkovnik Sherman Miles. S poročnikom LeRoyem Kingom sta obiskala velik del Koroške. Ob

¹³ Ude, "Vojaški boji", str. 162–172.

¹⁴ Prav tam, str. 172–177.

¹⁵ "General Smiljanič proti koroškim Nemcem", *Slovenec*, 15. 3. 1919, št. 62, str. 1–2.

¹⁶ "Zborovanje zaupnikov Vseslovenske ljudske stranke", *Slovenec*, 17. 1. 1919, št. 13, str. 1.

¹⁷ "Zadnje dejanje koroško-slovenske tragedije. Komisar Smodej o položaju na Koroškem", *Slovenec*, 26. 1. 1919, št. 21, str. 2.

¹⁸ Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 165. Podrobneje o Coolidgevi misiji na Dunaj glej Andrej Rahten, "Šampanjec v Gradcu in nemške demivierges" – ocena delovanja podpolkovnika Shermana Milesa na Štajerskem leta 1919", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 3 (2019), str. 783–786.

njiu sta bila v komisiji še major Lawrence Martin in profesor Robert Kerner.¹⁹ Z njima sta bila tudi avstrijski predstavnik Albert Peter-Pirkham, ki je prihajal iz vojaških vrst, in slovenski predstavnik, duhovnik Lambert Ehrlich.²⁰ Ameriška predstavnika sta 20. januarja 1919 v Gradcu prisostvovala pogajanjem med predstavniki Narodne vlade SHS in koroške deželne vlade. Zavzela sta se za osebe, ki so zaradi spopadov morale zapustiti svoj dom. Tem je moral biti zagotovljen njihov povratek. Sicer so v Gradcu sklenili, da je za demarkacijsko črto veljal položaj, ki sta ga obe vojski nadzorovali, predvidena je bila izmenjava vojnih ujetnikov in ranjencev, povzročeno škodo so prizadeti lahko prijavili pri pristojnih organih, predvidena pa je še bila čimprejšnja vzpostavitev prometno-komunikacijskih kanalov.²¹

Zoper povratek beguncev so nasprotovali predstavniki koroškega deželnega zbora. Miles naj bi ob tem dejal, da ne more nikogar prisiliti v spoštovanje sklepov premirja, upal pa je, da se bo to spoštovalo. Gregorju Žerjavu je še predlagal sestanek slovenskih beguncev z njim v Velikovcu. Zaradi nasilnega delovanja avstrijskih paravojaških enot so pri časniki *Slovenec* in *Slovenski narod* upravičeno dvomili, da bo potovanje Milesa in Kinga po Koroški pokazalo realno prebivalstveno strukturo.²² O sestanku Američanov z begunci tedanji časopisi ne poročajo podrobno, zgolj to, da se je srečanje zgodilo.²³

Glavni cilj Milesove misije je bil, kot znano, preučiti razporeditev koroškega prebivalstva neposredno na ozemlju. Dvom v njeno delovanje je konec januarja izrazil pisatelj in pravnik Fran Zbašnik. Menil je namreč, da intervjuvanje lokalnega prebivalstva ne bo (po njegovem mnenju) pokazalo realnega stanja prebivalstvene strukture: "Če naletite na našega sovražnika, nagromadil Vam bo laž na laž, kajti laž je bila od nekdanj najljubša zaveznica našim nasprotnikom. Če pa naletite na našega človeka, se ne bo upal govoriti in če bo govoril, Vam bo iz samega strahu povedal tudi on neresnico. Pritajil Vam bo svoje najiskrenejše želje." Za tako držo slovenskega prebivalstva je krivil germanizacijske procese v 19. in začetku 20. stoletja.²⁴

¹⁹ Claudia Fräss Ehrfeld, "Die Berichte der Miles-Mission bezüglich der endgültigen Grenze in Kärnten", *Carinthia I. Mitteilungen des Geschichtsvereines für Kärnten* 165, št. 1 (1975), str. 255 (dalje: Fräss Ehrfeld, "Die Berichte der Miles-Mission").

²⁰ Andrej Rahten, "Pariška mirovna konferenca in Slovenci", v: *Slovenci v očevo imperijo: Priročniki britanskih diplomatov na pariški mirovni konferenci leta 1919*, ur. Ernest Petrič et al. (Mengeš, 2007), str. 34; cfr. Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 164–165 in 167. O Milesovi komisiji glej tudi Alojz Kuhar, "Poglavje iz tragedije koroških Slovencev", v: *Zbornik o dr. Alojzu Kubarju*, ur. Tone Sušnik (Kotlje, 1993), str. 94–155.

²¹ "Točke premirja na Koroškem", *Slovenec*, 21. 1. 1919, št. 16, str. 1.

²² "Pogajanja o Koroški", *Slovenec*, 25. 1. 1919, št. 20, str. 1; "Graška pogajanja o premirju", *Slovenski narod*, 25. 1. 1919, št. 21, str. 1–2.

²³ "Politične novice", *Slovenec*, 1. 2. 1919, št. 26, str. 2.

²⁴ Dr. Fr. Zbašnik, "Kako bi jaz govoril ameriški misiji", *Slovenski narod*, 27. 1. 1919, št. 22, str. 2.

Zaslužni kanadski profesor modernih jezikov in kulturnih študij Tom Priestly je analiziral 12 dokumentov, ki se navezujejo na izsledke delovanja Milesove komisije. Posebej se je posvetil tistim delom dokumentov, ki govorijo o geografskih značilnostih območja in željah tamkajšnjega prebivalstva ter vplivom obeh dejavnikov na določitev meje. Miles in King sta v pismu Coolidgeu zapisala, da imajo geografske značilnosti prednost pri določanju razmejitve. V poročilu dne 9. februarja 1919 je moč videti takšno tendenco. Američana sta ugotavljala, da je primernejša razmejitev po Karavankah kot po Dravi, prav tako pa bi naj prebivalstvo (od tega tudi veliko slovensko govorečih) raje živelo pod Avstrijo. Takšna meja bi ohranilo praktično celovito Koroško, ki sta jo dojemala kot gospodarsko celoto. Pri argumentiranju tega sta se sklicevala na navezanost prebivalstva doline Rož na njihov gospodarski center Beljak. V drugem poročilu, nastalem tri dni kasneje, sta nekoliko natančneje opisala prebivalstveno strukturo Koroške. Ugotovila sta, da je bil njen severni rob ponemčen. Posledično bi bila izvedba samoodločbe tam nesmiselna. Vnovič sta zagovarjala nedeljivost Celovške kotline zaradi gospodarskih dejavnikov. Nato sta analizirala del Koroške med rekama Ziljo in Dravo ter Karavankami in ob tem zapisala, da je tamkajšnje večinsko prebivalstvo slovensko govoreče. Ne glede na to bi naj večina tam živečega prebivalstva raje spadalo pod Avstrijo. Ugotovila sta še, da je bilo to območje gospodarsko manj odvisno od Celovca, Beljaka in Velikovca.²⁵

Če primerjamo obe poročili, lahko opazimo neskladje pri obravnavi gospodarske celovitosti Koroške. Po eni strani sta jo Miles in King zagovarjala, po drugi pa trdila, da en del Koroške ni tako zelo odvisen od tam njihovih gospodarskih centrov, ležečih v tej deželi. Torej so očitno obstajale alternative, o katerih pa nista pisala.

V poročilu iz dne 9. februarja je moč prebrati naslednjo ugotovitev: "[boj so] začeli Slovenci, ki niso bili iz Roža, vendar so se borili za njegovo osvoboditev izpod jugoslovanske zasedbe, da bi lahko spet vzpostavili stike s svojim tržiščem v Beljaku."²⁶ Na podlagi zapisanega ni mogoče razbrati, kdo so bili ti "Slovenci", ki so se borili za njegovo osvoboditev, se pa spet vidi gospodarska navezanost Roža na Beljak. Glede na to, da sta v drugem poročilu ugotavljala, da so prebivalci južno od Drave manj navezani na gospodarske centre na Koroškem, torej tudi Beljak, lahko sklepamo, da sta bila Američana znova protislovna.

Zlasti v luči kasnejšega dogajanja na Koroškem je potrebno poudariti, da je bila v drugem poročilu dvakrat omenjena samoodločba. Prva omemba je povezana s po mnenju Milesa in Kinga nesmiselnostjo njene izvedbe na severnem

²⁵ Tom Priestly, "Povezave med poročili Milesove komisije in odločitvijo mirovne konference v Parizu za plebiscit na Koroškem leta 1919: kakšen dokaz so poročila sama?", *Prispevki za novejšo zgodovino* 45, št. 1 (2005), str. 1–15 (dalje: Priestly, "Povezave med poročili Milesove komisije").

²⁶ Prav tam, str. 13.

delu Celovške kotline. Druga pa se dotika celotnega dela južne Koroške, in sicer sta Američana predvidevala, "da bo samoodločba Koroško nedvomno dodelila Avstriji, ne pa Jugoslaviji ali Italiji."²⁷ Predlog plebiscita na Koroškem je bil na pariški mirovni konferenci podan nekaj mesecev kasneje, 12. maja 1919,²⁸ kar sproži vprašanje ali so Američani o njegovi dejanski izvedbi razmišljali že februarja 1919 ali pa le kot enemu izmed možnih sredstev za razrešitev mejnih vprašanj. Odgovora na to ni (še) mogoče podati.

V poročilih Milesa in Kinga je moč videti favoriziranje Avstrije napram njene južne sosede pri reševanju koroškega vprašanja. Ob tem se je raziskovalka Maria Isabella Reinhard obregnila ob sama vprašanja, ki so jih člani Milesove komisije zastavljali lokalnemu prebivalstvu. Kot je zapisala, so bila že ta formulirana tako, da so dajala prednost Avstriji.²⁹ Tega sicer ni omenjal slovenski predstavnik v komisiji Lambert Ehrlich, je pa v pismu Ivanu Žolgerju izpostavil nekatere druge težave, ki so po njegovem mnenju nepopolno preučile želje lokalnega prebivalstva. Prvo je predstavljala zasneženost, kar je onemogočalo obisk odmaknjenih predelov, kjer je živelo večinoma slovensko prebivalstvo – komisija se je v glavnem držala glavnih cest, kjer so živeli Nemci oziroma, kot je zapisal Ehrlich, "Nemškočili". Nadalje je Američanom očital, da so 6 ali 7 dni preživeli na območju, ki je bilo pod avstrijsko zasedbo, in le dva dneva na ozemlju južno od začasne demarkacijske črte. Na območju pod avstrijsko upravo se je po poročanju Ehrlicha pojavila proavstrijska agitacija (izpostavil je poudarjanje nedeljivosti Koroške) med slovensko govorečim prebivalstvom že pred prihodom komisije, Republiki Nemški Avstriji naklonjenemu prebivalstvu so plačevali, da so hodili na lokacije, kjer so se nahajali člani komisije, slovensko čutečim intelektualcem, ki so pobegnili južno od začasne demarkacijske črte, pa niso dopustili vrnitve. Prav tako so ustrahovali in internirali slovensko prebivalstvo, v dokaz temu pa je dodal nekaj prilog. Kljub temu je po Ehrlichovem mnenju komisija še vedno videla znatno število slovenskega prebivalstva.³⁰

²⁷ Prav tam, str. 15.

²⁸ Bogo Grafenauer je zapisal, da je jugoslovanska delegacija sredi marca 1919 zaupno izvedela, da obstaja možnost izvedbe plebiscita, prvič pa so ga omenili na seji velikih štirih 12. maja (Bogo Grafenauer, "Slovenska Koroška v diplomatski igri leta 1919", v: *Koroški plebiscit*, str. 334 in 338 (dalje: Grafenauer, "Slovenska Koroška")). Podobno tudi Andrej Rahten, ki piše o sporočilu francoskega diplomata Pierra de Lanuxa Ivanu Žolgerju 11. maja, da je Teritorialna komisija za Romunijo in Jugoslavijo predlagala razpis plebiscita za Celovško kotlino (Andrej Rahten, "Wilsonova srečanja in razhajanja s Slovenci", v: *Velikih pet*, str. 206 (dalje: Rahten, "Wilsonova srečanja"); Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 307).

²⁹ Maria Isabella Reinhard, "An Isolated Case: The Slovene Carinthians and the 1920 Plebiscite", *Sprawy narodowościowe seria nowa/Nationalities affairs new series* 48 (2016), str. 93.

³⁰ The National Archives, Kew-London, nekdanji Public Record Office (TNA), fond Peace Conference: British Delegation, Correspondence and Papers (FO 608), FO 608/27/9, 7906, Carinthian Boundary Question, Report of Dr. Lambert Ehrlich, representative of the Yugoslav Government in the American Commission for Carinthia to Minister Dr. Ivan Zolger at Paris, 20. marec 1919.

Britanski major
Harold William
Vazeille Temperley
(media.iwm.org.uk)

Poročilo Milesove komisije je komentiral major Harold William Vazeille Temperley, ki je konec novembra 1918 obiskal slovensko območje v družbi francoskega kolega, komandanta Carbonnierja, in je bil tako prvi predstavnik antante v Ljubljani po koncu vojne. Tudi po tem je preučeval mejne spore Kraljevine SHS. Temperley je ocenil, da je Milesova komisija v glavnem uspela ostati nepristranska. Na Ehrlichov očitek, da terensko delo ameriške komisije ni zajelo Ziljske doline, kjer je živel nezanemarljiv delež slovensko govorečega prebivalstva, je odvrnil, da to sicer drži, a je večina izmed njih v januarskih bojih sodelovala z nemško govorečimi Korošci. Temperley je sklenil, da je Milesova

študija najverjetneje najboljša, kar jih bo možno dobiti.³¹ Verjetno je s tem meril na čas reševanja mejnega vprašanja na mirovni konferenci.

Pomembneje je poudariti Temperleyev pogled na študijo Milesove komisije. Kot eden boljših britanskih poznavalcev razmer je potrdil njeno kvaliteto, hkrati pa zapisal, da je tudi sam prišel do podobnega zaključka. S tem se je navezoval na svoje poročilo, ki ni datirano, je pa nastalo pred 18. marcem 1919, v katerem je predstavil razporeditev koroškega prebivalstva o nacionalnem in razmejitvenem vprašanju. Nastalo je na podlagi opazovanja in poizvedovanja na terenu. Temperley ni razkril vira informacij, je pa zapisal, da je po njegovem mnenju nepristranski in da dobro pozna razmere. Na začetku je poudaril, da na spornem območju ne prihaja do večjih izgrediv, priznava pa, da je avstrijski državi naklonjeno prebivalstvo bolje organiziralo propagando kot slovensko. Ne glede na to so ljudje svoje mnenje izražali svobodno. Prebivalstvo je razdelil v štiri kategorije, saj naj bi bilo vsaj toliko različnih pogledov na narodnostno vprašanje. Prvo predstavljajo Nemci in pronemško usmerjeno prebivalstvo (s tem je mislil osebe, ki so izražale priključitev Republiki Nemški Avstriji), v drugo je uvrstil osebe z oznako *status quo*, tiste, ki so menile, da bi do neke mere bila potrebna zunanja intervencija (sklepamo, da je s tem mislil, da bi imela nadzor nad ozemljem ena izmed obeh držav, ki sta si prizadevali za pridobitev južnega dela Koroške), ki bi skrbela za mirno sobivanje nemško in slovensko govorečega prebivalstva, podobno kot Avstro-Ogrska v preteklosti. Tretjo skupino so predstavljale osebe, ki so si želele ohraniti celovitost Koroške, pri čemer pa bi ta sama skrbela za reševanje svojih problemov brez zunanjega vpliva, torej bi bila v precejšnji meri suverena. Četrto skupino so predstavljali prebivalci, naklonjeni priključitvi h Kraljevini SHS. Temperley je še dodal, da se ne sme zanemariti naklonjenosti demokratični ureditvi med delom slovensko govorečega prebivalstva, zaradi česar niso simpatizirali z jugoslovansko državo. Mešano etnično ozemlje je razdelil na pet delov. Za Ziljsko dolino je ugotovil, da je njen severni del nemško govoreč, južni pa slovenski, a je večina slednjih sodelovala z avstrijskimi prostovoljci v januarskih bojih, s čimer Temperley sklene, da niso simpatizirali s priključitvijo jugoslovanski državi.³² Drugo ozemlje poimenuje z "Otok", gre pa za območje med Vrbskim jezerom na severu in Dravo na jugu jugozahodno od Celovca. Tam je večina izmed več kot 500 vprašanih spadala v skupino *status quo*. Vanjo je spadala večina anketiranih v dolini Rož z izjemo Borovelj, kjer naj bi bilo prebivalstvo usmerjeno pronemško. V omenjeni dolini je vlogo igrala tudi naklonjenost republiki kot državni ureditvi. Nato je Temperley

³¹ TNA FO 608/27/9, 7906, Carinthian Boundary Question, Temperleyev komentar, 22. april 1919.

³² Sodelovanje slovenskih kmetov z avstrijskimi/koroškimi prostovoljci, sicer v bojih v dolini Rož, je omenjal tudi major Lawrence Martin v poročilu, ki ga je pripravil v sklopu delovanja Milesove misije (Fräss Ehrfeld, "Die Berichte der Miles-Mission", str. 261).

obravnaval Velikovec z okolico. V mestu je bilo prebivalstvo pronemško, medtem ko je bila okolica za *status quo*. V Podjuni, ki jo je označil za območje s slovensko govorečim prebivalstvom, je bilo precej več projugoslovansko usmerjenega prebivalstva kot drugod, a to ni izrazito prevladovalo. Tako navede, da je na nekem kraju izmed 115 oseb 60 izreklo pripadnost skupini pronemškega prebivalstva ali za *status quo*, 15 za nedeljivost Koroške in 40 za priključitev h Kraljevini SHS. Zaključil je, da večina prebivalstva na območju Celovške kotline spada v kategorijo *status quo*.³³

Temperleyevo poročilo dokazuje, da izmed najpomembnejših držav na pariški mirovni konferenci niso bile le ZDA tiste, ki so imele študijo o željah prebivalstva Celovške kotline o bodočnosti, temveč je bila to tudi Velika Britanija. Ob tem je potrebno dodati, da je bilo glede na dosedanje raziskave Temperleyevo poročilo praktično nepomembno za reševanje mejnega spora. Se ga pa da primerjati z Milesovo študijo, pri čemer lahko ugotovimo, da v britanskem poročilu ni poudarka na gospodarskem in geografskem aspektu, ampak le na narodnostnem. Ugotovitve o željah prebivalstva so dokaj podobne. Kljub precejšnjemu deležu slovensko govorečega prebivalstva si to ni želelo večinsko priključitve jugoslovanski državi. Večina vseh vprašanih je preferirala *status quo*, ki je sicer preslabo definiran, a nakazuje na ohranitev celovitosti Koroške, verjetneje v sklopu Republike Nemške Avstrije, a ne definitivno. Ravno zaradi slednjega bi lahko v poštev prišla možnost ljudskega glasovanja, ki se pri Temperleyu sicer ne pojavi kot možnost reševanja mejnega vprašanja.

Coolidge je ameriški delegaciji na mirovni konferenci v Parizu poročal o sklepih Milesove komisije. V poročilih so vidne njene glavne ugotovitve, saj je tudi Coolidge zagovarjal nedeljivost Koroške zaradi naravnih in gospodarskih značilnosti ter želje ljudi. Zapisal je, da se "načelo samoodločbe in jezik ne ujemata, treba pa je spoštovati načelo samoodločbe."³⁴ Čeprav se je ugotovitvam Milesove komisije ameriška vlada uradno odrekla, obsodila pa je tudi Coolidgeovo ravnanje, se je ameriški predsednik Woodrow Wilson v pogovorih o vprašanju razmejitve Koroške skliceval na ugotovitve te komisije, ko je zagovarjal enotnost Koroške zaradi gospodarskih dejavnikov.³⁵

³³ TNA FO 608/27/9, 6444, Situation at Spalato: Carinthian Boundary, Report of an Inquiry into the Wishes of the Inhabitants in the disputed Areas of Carinthia [nedatirano].

³⁴ Priestly, "Povezave med poročili Milesove komisije", str. 16.

³⁵ Grafenauer, "Slovenska Koroška", str. 324; Lipušček, *Ave Wilson*, str. 196; Rahten, "Wilsonova srečanja", str. 200; Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 231. O amerškem odnosu do koroškega vprašanja podrobneje Claudia Fräss Ehrfeld, "Die Vereinigten Staaten von Amerika und die Frage Kärnten 1918–1920", *Carinthia I: Mitteilungen des Geschichtsvereines für Kärnten* 160, št. 1 (1970), str. 3–269.

Velesile in koroško vprašanje v prvih mesecih leta 1919

Na pariški mirovni konferenci so se reševanju koroškega vprašanja prvič posvetili 18. februarja 1919, ko se je Svet desetih odločil, da bo ustanovljena posebna komisija.³⁶ Sprejeta je bila pobuda ameriškega državnega sekretarja Roberta Lansinga, da bo odločitev o nevtralnici na Koroškem določil zavezniški Vojni komitej (*Military Committee*), ki se je ukvarjal s preučevanjem con tudi v Banatu in Transilvaniji.³⁷ Očitno je šlo za Komisijo za študij teritorialnih vprašanj, ki zadevajo Romunijo in Jugoslavijo, v literaturi poznano kot Teritorialna komisija.³⁸ V naslednjih dneh se je v britanskih vojaških krogih pojavila ideja o novi demarkacijski liniji po reki Dravi, saj naj bi ta predstavljala etnično mejo med slovensko in nemško govorečim prebivalstvom Koroške. 12,5 kilometrov severno in južno od reke bi bil vzpostavljen nevtralni pas (zajemal bi tudi Beljak, Celovec in Maribor), ki ga bi nadzorovale zavezniške enote. Neznani avtor predloga je menil, da se jugoslovanske in avstrijske enote do zavezniških vojakov ne bi obnašale nasilno. V nadaljevanju predloga je omenil nepristranske opazovalce, ki naj bi poznali dejanske razmere na terenu. Ti so menili, da bi zaradi gospodarske nedeljivosti Celovške kotline demarkacijska črta potekala po Karavankah.³⁹ Morda je avtor predloga že imel kakšne informacije o ugotovitvah Milesove komisije, ki je zagovarjala takšno razmejitve, a teh ni dobil od Temperleja, ki še v sredini marca ni bil seznanjen z njimi. Vendar avtor predloga ni pisal niti o dolgoročnih posledicah vzpostavitve nevtralne cone niti o tem, kateri državi bi to območje pripadlo v bodoče.

Dejstvo je, da delovanje Coolidgea v zvezi s Koroško ni dolgo ostalo prikrito. Francoski general Franchet d'Esperey je francoskemu maršalu Ferdinandu Fochu 3. marca 1919 poročal o stanju na Koroškem, omenjal pa je tudi Coolidgea. Ta naj bi 13. februarja zarisal novo, a še zmerom začasno demarkacijsko črto, ki je potekala med Dravogradom in Beljakom po Dravi. Zarisane so tudi črte severno in južno od te reke, ki so očitno predstavljale linijo, kamor bi se naj vojaške enote vojskujočih se strani umaknile. Temu je slovenska stran nasprotovala, saj je bilo območje prepuščeno vpadam avstrijskih enot, ki naj bi bile –

³⁶ TNA, fond Admiralty: Record Office: Cases (ADM 116), ADM 116/3239/45, Committee for the Study of Teritorial Questions relating to Rumania and Yugoslavia, Report No. 2 (with Annexes) presented to the Supreme Council of the Allies: Frontiers of Yugoslavia, 6. april 1919, str. 2 (enako v TNA FO 608/49/1, 8179).

³⁷ TNA, fond Records of the Cabinet Office, Supreme War Council: British Secretariat: Papers and Minutes (CAB 25), CAB 25/116, Carinthia: proposed neutral zone between the Austrians and the Yugoslavs: Secretary's Notes of a Conversation held in M. Pichon's Room at the Quai d'Orsay, Paris, 22. februar 1919.

³⁸ Npr. Grafenauer, "Slovenska Koroška", str. 328; Wutte, *Kärntens Freiheitskampf*, str. 194.

³⁹ TNA CAB 25/116, Carinthia: proposed neutral zone between the Austrians and the Yugoslavs: Notes on a Neutral Zone or Line of Demarcation between Slovenes and Austrians in Carinthia, 25. februar 1919.

po slovenski razlagi – večinoma boljševiske.⁴⁰ Jugoslovanska stran je v mesecih za tem večkrat opozarjala na vpliv boljševizma med Avstrijci, še bolj pa med Madžari.⁴¹ Lahko sklepamo, da je računala, da bodo z opozarjanjem na (morebitno) širjenje "rdeče" nevarnosti pridobili naklonjenost zaveznikov.

Dne 21. marca 1919 je britanski vojaški predstavnik pri Vrhovnem vojaškem svetu (*Supreme War Council*) opozoril na nepraktičnost nevtralne cone, saj naj ne bi bilo na voljo zadosti zavezniških vojakov, ki bi v njej vzdrževali red. Vrhovni vojaški svet se je tudi odločal o demarkacijski črti po Karavankah, ki jo je jugoslovanska stran potrdila. Tako bi Celovec pripadel Avstriji, Maribor pa Kraljevini SHS.⁴² Kot je razvidno iz dogajanja na terenu, do uresničitve te zamisli ni prišlo, vsekakor pa je, kar se tiče določanja demarkacijskih linij na Koroškem, moč videti zmedo tudi pri mednarodni diplomaciji. V zvezi s tem velja omeniti še francosko zamisel iz marca 1919, po kateri bi mednarodna misija prišla na Koroško, kjer bi določila demarkacijsko črto. Kot je zapisal Janko Pleterski, naj bi si za prihod misije močno prizadevala slovenska oz. jugoslovanska diplomacija.⁴³ Britanski general Edward A. Plunkett je za to nalogo predlagal majorja Temperleya.⁴⁴ Poleg njega bi naj bili v komisiji, ki se je uradno imenovala Komisija za urejanje mej Štajerske in Koroške, še ameriški, italijanski in srbski predstavnik, predsedoval pa bi ji polkovnik de Hove (v virih zapisano tudi Dehove).⁴⁵ A praktično je bila že takoj ob ustanovitvi ukinjena, saj je takrat v Ljubljani že delovala druga komisija, to je Komisija štirih generalov.⁴⁶ Možno je tudi potrditi prisotnost vsaj dveh francoskih predstavnikov na Koroškem v sredini marca 1919. Po naročilu generalštaba francoske orientalske armade sta se 20. februarja nahajala v Celovcu, kjer naj bi prišlo do incidenta, ko sta na sestanek pri dr. Ferdu Müllerju vdrla predstavnika koroških Nemcev. Dan pred tem sta bila francoska predstavnika v Velikovcu.⁴⁷ Torej je imela v prvih mesecih

⁴⁰ TNA CAB 25/116, Carinthia: proposed neutral zone between the Austrians and the Yugoslavs: Translation of copy of a Telegram from General Franchet d'Esperey to Marshal Foch from Constantinople, 3rd March, 3. marec 1919.

⁴¹ Gorazd Bajc, "Diplomacija Velike Britanije in Slovenci v času nastajanja jugoslovanske države", v: *Velikih pet in nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev*, ur. Andrej Rahten in Janez Šumrada (Ljubljana, 2011), str. 129, 137–138 in 142–143 (dalje: Bajc, "Diplomacija Velike Britanije").

⁴² TNA CAB 25/116, Carinthia: proposed neutral zone between the Austrians and the Yugoslavs: From The British Military Representative to the Permanent Military Representative, American Section, Supreme War Council, 21. marec 1919.

⁴³ Janko Pleterski, "Ameriška poročila iz Hrvaške in Slovenije spomladi 1919", *Prispevki za novejšo zgodovino* 33, št. 1/2 (1993), str. 206–208.

⁴⁴ TNA FO 608/44/13, 5388, Appointment of British Officer on Mission to Regions of Carinthia, Carniola & Styria, [pismo E. A. Plunketta Foreign Office], 7. marec 1919.

⁴⁵ TNA FO 608/27/9, 6444, Situation at Spalato: Carinthian Boundary, Temperley to Thwaites, 14. marec 1919; Carinthian Boundary, Temperley to Thwaites, 18. marec 1919.

⁴⁶ TNA FO 608/27/9, 7671, Carinthian Boundary Question, Temperley to Thwaites, 24. marec 1919.

⁴⁷ "Nemško nasilstvo proti francoski misiji na Koroškem", *Slovenec*, 26. 2. 1919, št. 47, str. 5–6.

leta 1919 tudi Francija na terenu svoje predstavnike, ki so lahko na licu mesta spoznali nekatere karakteristike koroškega problema.

Temperley se je zaradi predvidenega sodelovanja v Komisiji za urejanje mej Štajerske in Koroške nahajal v Ljubljani med 19. in 21. marcem 1919. V tem času se je pogovarjal s predsednikom deželne vlade Jankom Brejcem, z njenim podpredsednikom Gregorjem Žerjavom in Andrejem Druškovičem, ki ga je britanski major poznal že nekaj časa. Nihče izmed slovenskih sogovornikov ni bil navdušen nad ukinitvijo komisije, ki so jo predlagali Francozi. Brejc in Žerjav sta bila tudi precej zadržana do Milesove komisije in Komisije štirih generalov, pri kateri sta imela pomislek na njeno objektivnost in to samo zaradi dejstva, da je njen predsednik Italijan. Oba sta se hkrati pritoževala nad nasiljem nad slovensko govorečim prebivalstvom na Koroškem.⁴⁸

Na podlagi pogovorov je Temperley ocenil, da je prisotnost italijanskih vojakov v Ljubljani in Mariboru vznemirjala slovensko prebivalstvo, ki je ob enem vojake drugih antantnih držav dojemalo, kot da so pod italijanskim vplivom; slednje je britanski major zavrnil. Ocenil je tudi, da bi lahko prišlo do nasilja s strani slovenskega prebivalstva nad Italijani in nemško govorečim prebivalstvom. Ugotavljal je še, da so zaradi Milesove komisije, katere ugotovitve naj bi bile za Slovence težko sprejemljive – do tedaj rezultat njenega dela ni bil znan – Američani izgubili na priljubljenosti med slovenskim prebivalstvom. Do Francije so Slovenci imeli sumničav odnos zaradi njenega morebitnega povezovanja z Italijo, do Britancev pa so bili zadržani zaradi londonskega memorandumu 1915 in njegovih posledic. Na koncu je Temperley dodal, da bi po njegovem mnenju lahko prišlo do izmenjave položajev na Koroškem, kar bi privedlo do večje stabilnosti. To bi dosegli z odhodom Avstrijcev iz doline Rož, Slovenci pa bi v zameno zapustili območje velikovškega mostišča.⁴⁹ Ta predlog se zdi zanimiv že zato, ker v tem času, razen manjših incidentov, ni bilo spopadov med avstrijsko in slovensko/jugoslovansko stranjo na Koroškem. Morebiti je Temperley predvidel, da bo do njih znova prišlo. Je pa njegovo razmišljanje verjetno baziralo na oceni o narodnostni strukturi obeh območij.

Obnovitev vojaških spopadov

Dne 29. aprila so na Koroškem vzdolž celotnega demarkacijskega območja spet izbruhnili vojaški boji.⁵⁰ Če bojem konec decembra 1918 in januarja 1919 Britanci niso posvetili prave pozornosti, je bilo glede spomladanskih popolnoma

⁴⁸ TNA FO 608/27/9, 7671, Carinthian Boundary Question, Temperley to Thwaites, 24. marec 1919.

⁴⁹ Prav tam.

⁵⁰ Ude, "Vojaški boji", str. 178.

drugače. Njihove informacije so bile nekajkrat zgrešene oziroma ne najtočnejše.⁵¹ Tak primer predstavlja poročanje Charlesa Delme Radcliffa, da je jugoslovanska vojska zavzela Celovec že devet dni pred začetkom spopadov.⁵² Kasneje so pridobili informacijo, da to ne drži.⁵³

Informacije o dogajanju so Britanci takrat pridobivali v največji meri iz dveh različnih virov, in sicer polkovnika A. Cuninghamea, ki je bil na Dunaju in je podatke prejemal tudi od avstrijske vlade, in že omenjenega Delme Radcliffa, ki jih je prejemal od italijanskih virov. Slednji je poročal o obsežnejšem jugoslovanskem napadu, prav tako se, če primerjamo njuna poročila, ne ujema število koroških braniteljev. Cuninghame je poročal o 5000 avstrijskih vojaki, ki so branili položaje na Koroškem, medtem ko jih je bilo po Delme Radcliffu tisoč manj (jugoslovanskih napadalcev bi naj bilo 17.000⁵⁴). Zaradi tega naj bi poveljnik avstrijskih enot zaprosil, naj Italijani zasedejo Jesenice in okolico Beljaka, kar pa so zavrnil. ⁵⁵ Britanci so se zavedali, da so številke o jugoslovanski vojski pretirane.⁵⁶ Obstajata dva možna razloga za te razlike; prvi, da avstrijska vlada in italijanski vojaški krogi niso imeli natančnih informacij o dejanskem stanju na terenu, drugi pa se nanaša na italijanske interese na tem območju, in sicer, da bi lahko želeli avstrijsko stran prikazati kot šibkejšo v bojih oziroma, da se je znašla v nemogočem položaju. Podkrepitev tej trditvi lahko vidimo v tem, da je avstrijska stran sama navedla tisoč braniteljev več kot Italijani.

Kljub začetnim uspehom je jugoslovanska stran kmalu začela izgubljati pridobljene položaje. Tako so 2. maja Avstrijci zavzeli velikovško mostišče in prodrli do levega brega Drave, nadaljnji prodor pa je bil zaustavljen po posredovanju avstrijskega vojnega ministrstva. Do takrat je jugoslovanska vojska hkrati izgubila nadzor nad Področjo. Tudi tem prodirajočim enotam ni avstrijska vlada dovolila nadaljevanja ofenzive,⁵⁷ temveč spoštovanje začasne demarkacijske linije. Teh pozivov niso uslišali in so do 6. maja prodrli tudi preko desnega brega Drave, kjer so se ustavili na črti Jezersko–Libeliče. Nad tem ni bil navdu-

⁵¹ Bajc, "Diplomacija Velike Britanije", str. 135.

⁵² TNA FO 608/265/3, 8878, Capture of Klagenfurt by Jugoslavs, Decypher of telegram from General Delme Radcliffe, Italy, to Mr. Balfour, 1. maj 1919.

⁵³ Bajc, "Diplomacija Velike Britanije", str. 135.

⁵⁴ Te številke so bile povsem drugačne v medijih poražene strani. Tako je časnik *Slovenec* razloge za poraz iskal tudi v tem, da naj bi imela slovenska stran 2.500 mož, avstrijska pa več kot 11.000 ("Trezen preudarek!", *Slovenec*, 10. 5. 1919, št. 107, str. 1).

⁵⁵ TNA FO 608/265/3, 8900, Military Situation in Carinthia, Decypher of telegram from General Delme Radcliffe, Italy, to Mr. Balfour, 30. april 1919.

⁵⁶ TNA FO 608/43/3, 9352, Jugo Slav Advance in Carinthia, Report by Military Section "C", 7. maj 1919.

⁵⁷ Hanns Haas, "Die Wiener Regierung und die Frage Kärnten 1918–1920", v: *Kärnten – Volksabstimmung 1920: Voraussetzungen, Verlauf, Folgen* (Wien in München, 1981), str. 38.

šen vodja italijanske misije na Dunaju, general Roberto Segre,⁵⁸ pa tudi britanski poznavalec razmer Temperley je ocenjeval, da bi ta avstrijski prodor lahko imel resne politične posledice.⁵⁹ Avstrijska in jugoslovanska stran sta seveda hoteli prevaliti krivdo za izbruh vojaških spopadov konec aprila ena na drugo.⁶⁰ Tako je eden izmed slovenskih predstavnikov v Parizu Ivan Žolger trdil, da je bil jugoslovanski napad posledica avstrijskega provociranja pred tem.⁶¹

Različne podatke o stanju na terenu so Britanci pridobivali tudi od njihovih članov v raznih antantnih komisijah, ki so bile ustanovljene po koncu prve svetovne vojne. Tako je William Goode, član sekcije za prehrano vrhovne gospodarske komisije, 6. maja 1919 poročal o nezadovoljstvu lokalnega prebivalstva nad jugoslovansko vojsko. Po eni strani vojaki srbske in hrvaške narodnosti niso razumeli lokalnega prebivalstva, po drugi pa je bil problem v njihovem konkretnem obnašanju do prebivalstva. Tako je neka ženska ustrelila jugoslovanskega vojaka zaradi neprimerne vedenja v času moževе odsotnosti.⁶² Glede na Goodovo poročilo bi lahko sklepali, da je lokalno prebivalstvo bolj simpatiziralo z avstrijsko oblastjo kot jugoslovansko. Nekoliko drugače je o razmerah poročal C. K. Butler, ki je v Trstu vodil antantno komisijo za prehrano (*Allied Food Commission*). Zapisal je, da se je slovensko prebivalstvo v Borovljah do jugoslovanske vojske lepo obnašalo.⁶³

Takratni vojaški poraz na severnem etničnem slovenskem ozemlju je šokiral takratni slovenski politični vrh. Posledično so tri glavne slovenske stranke 10. maja pozvale k skupnemu nastopu pri reševanju "narodnega vprašanja" in ohranitvi slovenskega ozemlja. V ta namen bi se prenehali strankarski boji v časopisju, javnosti in zasebnem življenju. Pod ta poziv sta se za Jugoslovansko demokratsko stranko podpisala Ivan Tavčar in Josip Breznik, Bogumil Remec in Fran Kulovec za Vseslovensko ljudsko stranko in Anton Kristan in Albin Prepeluh za Jugoslovansko socialdemokratsko stranko.⁶⁴

Dva dni zatem so se v posvetovalnici mestnega magistrata v Ljubljani zbrali predsednik deželne vlade Janko Brejc, nekateri poverjeniki in drugi predstav-

⁵⁸ Misija pod Segrejevim vodstvom je prišla na Dunaj 28. decembra 1918. Njene naloge so bile nadzorovati demobilizacijo avstrijske in madžarske vojske, prepustitev vojnega materiala in skrb za povratek italijanskih vojnih ujetnikov v domovino. Npr. Alfred D. Law, *The Anschluss Movement 1918–1919 and the Paris Peace Conference* (Philadelphia, 1974), str. 296; podrobneje Daniel Pommier Vincelli, *La missione Segre (1918–1920). L'Austria e la nuova Europa centro-orientale* (Roma, 2010).

⁵⁹ TNA FO 608/265/3, 9066, 9067 in 9526, Military Situation in Carinthia, Decypher of telegram from Colonel Cuninghame, Vienna to Mr. Balfour, 2., 3. in 7. maj 1919.

⁶⁰ Bajc, "Diplomacija Velike Britanije", str. 135.

⁶¹ TNA FO 608/43/3, 9751, Recent Fighting in Carinthia, [Žolgerjev memorandum], 10. maj 1919.

⁶² TNA FO 608/43/3, 10038, Recent Fighting in Carinthia, Report Com'd by Sir W. Goode, 3. maj 1919.

⁶³ TNA FO 608/33/10, 10622, Food Supply and recent fighting in Carinthia, Report on Food Conditions in Carinthia, 9. maj 1919.

⁶⁴ "Slovenci", *Slovenec*, 11. 5. 1919, št. 108, str. 1; "Slovenci", *Slovenski narod*, 11. 5. 1919, št. 110, str. 1.

Kraljevini SHS pripadla tudi Celovec in Beljak.⁶⁵ Torej slovenska politika še ni obupala nad pridobitvijo precejšnjega dela severnega slovenskega etničnega območja, čeprav pogovori na pariški mirovni konferenci takrat za jugoslovansko stran niso bili najbolj optimistični.

Dne 25. maja so o problematiki meje na Koroškem razpravljali nekateri begunci s Koroške. Izpostaviti velja njihovo mnenje, da bi bila Celovec in Beljak gospodarsko ohromljena brez slovenskega zaledja. Povedano drugače, zagovarjali so nedeljivost Celovške kotline zaradi gospodarskih razlogov.⁶⁶ Tudi begunci so tako pritrdili argumentu Milesove komisije.

A še vedno je bila prihodnost Celovške kotline nedorečena. Tudi zato sta tako jugoslovanska kot avstrijska stran nasprotnike prikazovali v čim slabši luči. To je, na primer, razvidno v sporočilih, ki sta jih naslavljali diplomatom na pariški mirovni konferenci. Avstrijska delegacija, ki je v Pariz prišla 14. maja⁶⁷, je osem dni zatem predlagala, da bi na konferenci obema stranema zagrozili, da morebitne ozemeljske pridobitve na podlagi vojaških spopadov ne bodo upoštevane pri dokončni razmejitvi. To bi po njihovem mnenju končalo spopade. Alexander Wigram Allan Leeper, pomemben predstavnik britanskega zunanjega ministrstva, je menil, da takega predloga mirovna konferenca ne bo sprejela.⁶⁸ Istega dne je pozvala tudi k mediaciji tretje strani, ko je obtoževala jugoslovansko vojsko, da se je pri vdoru v neko vas sovražno ravnala do tamkajšnjih prebivalcev.⁶⁹ 25. maja je jugoslovanska delegacija zahtevala avstrijski umik na začasno demarkacijsko linijo, kot je veljala do 29. aprila. Ob tem je priložila seznam krajev in nasilnih dejanj, ki naj bi jih tam izvajali Avstrijci (seznam obsega kar štiri strani).⁷⁰ Prej omenjeni Leeper je komentiral, da ima britanska diplomacija zadostne informacije o razmerah na terenu. Te so pridobivali od obeh vojskujočih se strani.⁷¹ S tem konkretno sicer ni potrdil jugoslovanskih pritožb, ampak zgolj izpostavil, da razmere na terenu Britanci dovolj dobro poznajo.

Vojaški spopadi so spet izbruhnili 28. maja 1919 in ponovno jih je začela jugoslovanska stran. Avstrijska vojska se je že po enem dnevu morala umakniti na levi breg reke Drave. Na podlagi poročila polkovnika A. Cuninghama je

⁶⁵ "Poslednji klic naroda", *Slovenec*, 13. 5. 1919, št. 109, str. 1–2.

⁶⁶ "Glas koroških Slovencev", *Slovenski narod*, 28. 5. 1919, št. 125, str. 2.

⁶⁷ M. L. Dockrill in Zara Steiner, "The Foreign Office at the Paris Peace Conference in 1919", *The International History Review* 2, št. 1 (1980), str. 71.

⁶⁸ TNA FO 608/43/3, 10920, Recent Fighting in Carinthia, komentar Leeperja, 26. maj 1919.

⁶⁹ TNA FO 608/43/3, 10920, Recent Fighting in Carinthia: Note Verbale, Delegation of The Republic of German-Austria to The Secretariat of the Peace Congress, Paris, 22. maj 1919.

⁷⁰ TNA FO 608/43/3, 11044, Carinthian Frontiers: Copy of Letter from the Serb, Croat and Slovene Delegation addressed to The Supreme War Council, 25. maj 1919.

⁷¹ TNA FO 608/43/3, 10920, Recent Fighting in Carinthia, komentar Leeperja, 26. maj 1919.

moč sklepati, da je jugoslovanska vojska s sabo pripeljala kar nekaj topništva.⁷² Jugoslovanski vojaki so po poročanju glavnega štaba britanskih vojaških sil v Italiji do 4. junija napredovali do črte Dravograd–Črna na Koroškem–Železna Kapla–Slovenji Plajberg.⁷³ To bi pomenilo, da so Dravo dosegli le pri Dravogradu in bi se zdel avstrijski umik na njen levi breg z izjemo območja okoli slednjega nesmiseln. Sicer je jugoslovanska vojska 3. junija zavzela Grebinj in Velikovec,⁷⁴ kar pomeni, da britanska stran ni imela popolnih podatkov o napredovanju.

Na obnovljene vojaške spopade je reagirala pariška mirovna konferenca. Vodilne države na njej so zahtevale prekinitev spopadov in umik na pozicije, ki so jih določili na konferenci. Nadzor nad Celovško kotlino naj bi prevzeli zavezniki za dobo šestih mesecev.⁷⁵ Avstrijska in jugoslovanska stran sta se strinjali z odločitvijo, vsekakor pa je bila prva bolj zadovoljna, saj je v ofenzivi doživela poraz.⁷⁶ 4. junija sta se obe strani dogovorili za premirje in začela so se mirovna pogajanja med Kraljevino SHS in Avstrijo. Delegacijo prve je vodil podpredsednik deželne vlade za Slovenijo Gregor Žerjav, v njej pa je bil tudi general Rudolf Maister, medtem ko je drugo vodil konzul Max Hoffinger.⁷⁷

Premirje sprva ni bilo sklenjeno, saj si je koroška deželna vlada v zadnjem trenutku premislila. 6. junija so tako jugoslovanske čete zasedle Celovec.⁷⁸ Istega dne ob 16. uri je bilo naposled podpisano premirje, po katerem je Kraljevina SHS obdržala zaseden center Celovške kotline, Velikovec in Rožek.⁷⁹

Točno teden dni kasneje je na Koroško neposredno posegla italijanska vojska. Enote 57. divizije so zasedle Beljak, Trg in Št. Vid.⁸⁰ Leeper je ob tem menil, da bi to lahko vplivalo na izid plebiscita v korist Avstrije.⁸¹ Italija, ki si je še pred koncem vojne na območju Julijske krajine (Primorske in Istre) zagotovila

⁷² TNA FO 608/265/3, 11183, Hostilities between Jugo-Slavs & Carinthians in Klagenfurt District, En clair telegram from Col. Cuninghame, Vienna to Mr. Balfour, 28. maj 1919; 11353, Withdrawal of Carinthians to the Drave, Telegram en clair from Col. Cuninghame, Vienna to Mr. Balfour, 30. maj 1919.

⁷³ TNA FO 608/265/3, 11812, Military Situation in Carinthia, Decypher of telegram from Kulnis, G. H. Q. Italy to Mr. Balfour, 4. junij 1919.

⁷⁴ Ude, "Vojaški boji", str. 197.

⁷⁵ TNA FO 608/43/3, 11734, Allied Request for Cessation of Hostilities by Jugo Slavs, Draft telegram to Allied Ministers at Belgrade; Cypher telegram to Sir C. des Graz, Belgrade, from Mr. Balfour, 2. junij 1919.

⁷⁶ TNA FO 608/43/3, 11805, Allied Request for Cessation of Hostilities in Carinthia, 3. junij 1919;

¹1878: Allied request for Cessation of Hostilities by Jugo-Slavs, 5. junij 1919.

⁷⁷ "Najnovjše", *Slovenec*, 5. 6. 1919, št. 128, str. 3.

⁷⁸ Ude, "Vojaški boji", str. 199–200; Griesser Pečar, *Der Stellung des Slowenischen Landesregierung*, str. 357.

⁷⁹ "Celovec in Gosposvetsko polje jugoslovansko", *Slovenec*, 7. 6. 1919, št. 130, str. 1.

⁸⁰ TNA FO 608/265/3, 12620, Military Situation in Carinthia, Decypher of telegram from General Delme Radcliffe, G. H. Q. Italy, to D. M. O. Astoria, 14. junij 1919.

⁸¹ TNA FO 608/16/2, 12715, Reported Italian Occupation of a section of the Tarvis-Villach-St. Veit railway, 16. junij 1919.

velike prednosti,⁸² je vsekakor imela svoje interese na Koroškem, saj je želela zavarovati komunikacijo z Dunajem, ki je potekala prav preko tega območja.⁸³ Italijanskih interesov se je dobro zavedal tudi major Temperley.⁸⁴ V britanski diplomaciji so jih označili z izrazom intrige.⁸⁵

Dne 18. junija je bila določena linija, kamor naj bi se pomaknili avstrijska in jugoslovanska vojska, med njima pa bi bil štirikilometrski nevtralni pas.⁸⁶ Jugoslovanske enote so se začele pomikati na linijo, niso pa hotele brezpogojno zapustiti Celovca. Jugoslovanska stran je namreč zahtevala svojo prisotnost v glavnem mestu Koroške, "dokler ne bodo v Parizu določili meje; da bo vojaški material v Celovcu vojni plen in naj ga straži tudi jugoslovanska vojska".⁸⁷ Temu sta nasprotovala tako medzavezniška komisija kot tudi britansko zunanje ministrstvo.⁸⁸ Tudi v juliju so zavezniki večkrat zahtevali jugoslovanski umik iz Celovca. Do njega, kakor tudi iz celotne cone B, je prišlo 28. v mesecu, nadzor nad vojnim materialom pa so prevzeli italijanski orožniki.⁸⁹ Avstrijska delegacija je kmalu zatem v pismu francoskemu premierju Georgesu Clemenceauju ocenila, da je jugoslovanska vojska povzročila za dvanajst milijonov kron škode, večinoma v času zasedbe, ko so vojaki uničevali lastnino. Predlagali so, da bi jugoslovanski strani v zameno naložili reparacije.⁹⁰

Koroško vprašanje na pariški mirovni konferenci – kako so se odločili za plebiscit

Probleme, s katerimi se je Evropa soočala po koncu prve svetovne vojne, so reševali na pariški mirovni konferenci, ki se je s prvim uradnim zasedanjem

⁸² Gorazd Bajc in Mateja Matjašič Friš, "Prednosti Italije pri zasedbi Julijske krajine ob koncu prve svetovne vojne", *Acta Histriae* 27, št. 3 (2019), str. 513–532.

⁸³ Bajc, "Diplomacija Velike Britanije", str. 140.

⁸⁴ TNA FO 608/6/1, 13452, Military Consequences of Evacuation of Klagenfurt Basin, [memorandum Temperleya], 19. junij 1919; TNA FO 608/265/3, 13053, Military Situation in Carinthia, komentar Temperleya, 20. junij 1919.

⁸⁵ Bajc, "Diplomacija Velike Britanije", str. 138, 143; podrobneje o italijanskem vplivu na dogajanje na Koroškem npr. Sienčnik, *Koroški Plebiscit*, str. 315–332; Claudia Fräss Ehrfeld, "Italien und die Frage Kärnten 1919 bis 1920", v: *Südkärnten: Beiträge zur Geschichte, Kultur und Landschaft*, ur. Josef Höck (Klagenfurt, 1970), str. 67–82.

⁸⁶ TNA FO 608/16/2, 13458, Events in Klagenfurt Basin from June 13–18, Major-General Walker to the Director of Military Operations, 18. junij 1919.

⁸⁷ Bajc, "Diplomacija Velike Britanije", str. 140.

⁸⁸ Prav tam.

⁸⁹ Prav tam.

⁹⁰ TNA FO 608/43/3, 17183, Situation in Klagenfurt Basin, Delegation of the German-Austrian Republic to His Excellency Monsieur Georges Clemenceau, 3. avgust 1919.

odprla 18. januarja 1919 (vrhovni svet se je sicer sestal šest dni prej).⁹¹ Na konferenci je imelo svoje predstavnike 32 držav, razne komisije pa so imele preko 1600 sestankov.⁹² Eden izmed vodilnih zgodovinarjev, ki preučujejo mednarodne odnose, Alan Sharp, je politiko vzpostavljanja miru razdelil na štiri dele. Najpomembnejši sklepi glede Koroške so bili sprejeti v tretji fazi, ki je trajala med sredino marca in koncem junija 1919. Glavne odločitve je takrat sprejemal Sveti štirih, pomembno vlogo pa je imel tudi Svet peterice, ki so ga sestavljali zunanji ministri ZDA, Velike Britanije, Francije, Italije in Japonske.⁹³

Kot zapisano, se je z vprašanjem avstrijsko-jugoslovanske meje Svet deseterice prvič soočil 18. februarja 1919 in odločil, da se bo s tem problemom ukvarjala Teritorialna komisija za romunske in jugoslovanske zahteve. Sestavljalo jo je osem članov: po dva iz Italije, ZDA, Francije in Velike Britanije. Prvič je o avstrijsko-jugoslovanski meji razpravljala 2. marca in takoj so se pokazale razlike med predstavniki omenjenih držav glede določanja meje. Američana sta soglašala z ugotovitvami Milesove komisije in zagovarjala razmejitev po južni meji dežele Koroške, kar bi ohranilo gospodarsko enotnost Celovške kotline. Britanski predlog je bil le nekoliko ugodnejši do Kraljevine SHS, saj bi ji dodelil Mežiško dolino. Italijanski predlog je bil za jugoslovansko državo najmanj sprejemljiv, saj je pomaknil mejo še južneje od ameriškega predloga. Med drugim bi Maribor dodelil Avstriji. Nasproten temu je bil francoski predlog, ki bi Kraljevini SHS dodelil celotno Celovško kotlino. Bogo Grafenauer je zapisal, da je francoska stran popuščala od začetnega predloga zaradi strahu pred anšlusom,⁹⁴ a je ob tem treba poudariti, da bi zaradi velike razlike z drugimi predlogi Francozi težko vztrajali na svojem.

Marca se je med jugoslovanskimi delegati o vprašanju avstrijsko-jugoslovanske meje zelo angažiral eden izmed članov jugoslovanske delegacije, Ivan Žolger, ki je sicer že 18. februarja na mirovni konferenci predstavil predlog meja, v katerem je zagovarjal pripojitev Celovške kotline Kraljevini SHS.⁹⁵ Eden izmed argumentov je bil tudi ta, da je Celovec gospodarski center tega območja in bi njegova ločitev od ostalega območja imela negativne posledice tako za samo mesto kot njegovo zaledje.⁹⁶ Argument o nedeljivosti Celovške kotline je torej enak pogledom Milesove komisije.

⁹¹ Paul W. Doerr, *British Foreign Policy 1919–1939* (Manchester in New York, 1998), str. 25. Podrobneje Margaret MacMillan, *Paris 1919. Six Months that changed the World* (New York, 2002) (dalje: MacMillan, *Paris 1919*); Alan Sharp, *The Versailles Settlement: Peacemaking after the First World War, 1919–1923* (Basingstoke, 2008) (dalje: Sharp, *The Versailles Settlement*).

⁹² Božo Repe, "Evropa in svet ob koncu Velike vojne", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2 (2019), str. 503.

⁹³ Sharp, *The Versailles Settlement*, str. 19–20.

⁹⁴ Grafenauer, "Slovenska Koroška", str. 328–330.

⁹⁵ Andrej Rahten, "Diplomatska prizadevanja Ivana Žolgerja za Slovensko Štajersko in Prekmurje", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 512–513.

⁹⁶ "Naša severna meja na mirovni konferenci", *Slovenec*, 30. 3. 1919, št. 73, str. 1–2.

Marca je Žolger sestavil dva spisa o mejnem vprašanju, vpogled v katera so imeli tudi člani Teritorialne komisije.⁹⁷ Ta je šestega aprila v prvem poročilu predstavila predlog meja Romunije,⁹⁸ v drugem pa Kraljevine SHS. Na njene odločitve, ki jih je razdelila na dva dela, so vplivali etnografski, zgodovinski, gospodarski in politični aspekti. Čeprav so se zavedali etnično mešanega prebivalstva na tem območju, so zagovarjali gospodarsko in geografsko sklenjenost območja. Komisija je sklenila, da bi meja med Avstrijo in Kraljevino SHS potekala po Karavankah od ceste, ki je povezovala Ljubljano in Celovec, do območja jugovzhodno od Železne Kaple. Razen italijanskih delegatov so drugi menili, da bi bilo potrebno prebivalcem Celovške kotline dopustiti možnost protestiranja proti tej odločitvi, če bi to hoteli, dogovor o tem pa bi bil sprejet v soglasju med antantnimi državami.⁹⁹ V bistvu je ta predlog že nakazoval možnost plebiscita, nezanemarljivo pa je tudi opažanje, da so Francozi po mesecu dni pogajanj precej popustili glede na njihov začetni predlog.

V tem poročilu so prikazani tudi statistični podatki, s katerimi so delegati operirali. Za območje Celovške kotline so zapisali, da je tam živel 115.324 prebivalcev, od tega so večino predstavljali Nemci (63.808 prebivalcev), kar je pomenilo dobrih 55 %. Slovencev je bilo 48.894.¹⁰⁰

Jasno je bilo, da v slovenski javnosti niso bili povsem pravilno obveščeni o dogajanju v Parizu. Posledično je prihajalo do ugibanj, ki pa so bila večinoma zgrešena. Tako se je konec marca v časniku *Slovenec* pojavil zapis, da naj bi meja med Avstrijo in Kraljevino SHS potekala po Dravi, priključitve Ziljske doline pa naj bi si želela Italija zaradi Beljaka, ki je veljal za pomembno železniško križišče.¹⁰¹ 7. aprila, dan po predstavitvi poročila Teritorialne komisije, so pri istem časniku objavili, da so prejeli obvestilo, kako so se do takrat na mirovni konferenci pogovarjali le o zahodni meji slovenskega prostora, ne pa tudi o Koroški (to naj bi prišlo na vrsto v drugi polovici aprila). Ob tem je pisec iz Pariza napovedal, da bodo jugoslovanski delegati zahtevali ljudsko glasovanje za to območje.¹⁰² Glede na kasnejše nasprotovanje jugoslovanske delegacije o izvedbi plebiscita na Koroškem bi bil tak predlog zelo nenavaden. Isti avtor je tudi zapisal, da naj bi se izvedlo poizkusno ljudsko glasovanje v enem izmed delov Koroške (najverjetneje v okolici Velikovca), ki je bil zaseden s strani Kraljevine

⁹⁷ Grafenauer, "Slovenska Koroška", str. 331.

⁹⁸ TNA FO 608/49/1, 7540, Committee for the Study of Teritorial Questions relating to Rumania and Yugoslavia, Report No. 1 (with Annexes) presented to the Supreme Council of the Allies, 6. april 1919.

⁹⁹ TNA ADM 116/3239/45, Committee for the Study of Teritorial Questions relating to Rumania and Yugoslavia, Report No. 2 (with Annexes) presented to the Supreme Council of the Allies, 6. april 1919, str. 7–8.

¹⁰⁰ Prav tam, str. 14.

¹⁰¹ "Najnovejše", *Slovenec*, 29. 3. 1919, št. 72, str. 3.

¹⁰² "Vprašanje Koroške", *Slovenec*, 9. 4. 1919, št. 81, str. 1.

SHS. Pri tem "/.../ je bilo oddanih 33.957 slovenskih in 631 nemških glasov."¹⁰³ Te številke so zelo visoke tudi v primerjavi s plebiscitom 10. oktobra 1920. Na njem je glasovalo 37.304 glasovalcev ob izjemno veliki volilni udeležbi (nad 95 %). V samem volilnem okraju Velikovec pa je glasovalo 10.750 oseb, izmed teh 77,27 % za Avstrijo.¹⁰⁴ Sklepamo, da te številke ne morejo biti relevantne in so verjetno služile zgolj kot propagandno sredstvo.

Le nekaj dni kasneje pa je drugi neimenovani avtor (šlo je za koroškega Slovence) prav tako v *Slovincu* nasprotoval možnosti plebiscita za Celovško kotlino, saj se je bal neugodnega rezultata za Kraljevino SHS. Menil je namreč, da slovensko prebivalstvo na Koroškem ni bilo tako zavedno kot na Primorskem. Predvideval je, da bi jugoslovanska država dobila večino glasov na ozemlju južno od Drave. Zagovarjal je enotnost večine Celovške kotline, to pa argumentiral z ekonomskega aspekta – podobno kot Milesova komisija. Celovec je označil za gospodarski center tega območja, nepovezanost mesta in zaledja pa bi pomenila gospodarsko katastrofo tako za lokalne kmete kot tudi za mesto samo: "Brez Celovca bi tudi eventuelna pridobitev nekaterih slovenskih občin severno od Drave južnozapadno in vzhodno od Celovca brez pomena." Avtor je nadalje dopuščal razdelitev Beljaka med obe državi z mejo po Dravi. Sicer pa se je zavzel za mejo severno od te reke.¹⁰⁵

V jugoslovanski delegaciji so, kot je zapisal Ivo J. Lederer, na pobudo Josipa Smodlake razmišljali, da bi se ozemeljska vprašanja med antantnimi državami reševala na podlagi plebiscitov. Sprva je predlog naletel na odobravanje, ko pa ga je bilo potrebno ustrezno formulirati za potrebe njegove predstavitve na konferenci, je prišlo do zapletov. Nestrinjanje med jugoslovanskimi delegati je naposled privedlo do tega, da predloga niso zapisali in podali v obravnavo.¹⁰⁶

Ker poročilo Teritorialne komisije ni bilo ugodno za jugoslovansko delegacijo, so zlasti slovenski delegati spremenili strategijo delovanja. Tuje diplomate so opozarjali na splošen položaj Slovencev, katerih velik delež bi živel izven Kraljevine SHS. Predvsem aprila 1919 je bil njihov fokus usmerjen na prepričevanje ameriške diplomacije.¹⁰⁷ V tem času je, popolnoma zgrešena, zaokrožila v slovenskem časniku *Slovenski narod* novica, da naj bi na pariški mirovni konferenci odločili, da bosta med drugim Maribor in Celovec pripa-

¹⁰³ "Najnovejše", *Slovenec*, 10. 4. 1919, št. 82, str. 3.

¹⁰⁴ Zbrani podatki o glasovanju npr. v Osojnik, *Velika Britanija in Koroška*, str. 92–93.

¹⁰⁵ "Meja na Koroškem", *Slovenec*, 13. 4. 1919, št. 85, str. 2–3.

¹⁰⁶ Ivo J. Lederer, *Yugoslavia at the Paris Peace Conference: a study in frontiermaking* (New Haven in London, 1963), str. 162–165.

¹⁰⁷ Podrobneje o ameriškem pogledu na srednjeevropsko politiko in odnosu do Slovencev Uroš Lipušček, "Ameriški strateški načrti med prvo svetovno vojno in Slovenci", v: *Velikih pet in nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev*, ur. Andrej Rahten in Janez Šumrada (Ljubljana, 2011), str. 53–69.

dla Kraljevini SHS. To naj bi dejal Matija Slavič, eden izmed ekspertov, ki je deloval v sklopu jugoslovanske delegacije v Parizu.¹⁰⁸

Vprašanje določanja avstrijsko-jugoslovanske meje je nato v Parizu za nekaj časa zastalo, dokler ni 8. maja britanski premier Lloyd George na seji Sveta štirih opozoril prisotne, da bi bilo treba določiti meje z Avstrijo. S tem se je tokrat soočil Svet zunanjih ministrov.¹⁰⁹ Po tridnevnem posvetovanju niso podali končnih sklepov, so pa razmišljali, da bi jeseniški trikotnik odvzeli Kraljevini SHS. Ta je imel velik pomen za Italijo, saj je preko tega ozemlja potekala železnica, ki je povezovala Dunaj in Trst preko Celovca.¹¹⁰

12. maja se je avstrijsko-jugoslovanskemu vprašanju posvetil Svet štirih. Takrat je bila možnost plebiscita prvič uradno omenjena tudi v najvišjih odločujočih krogih, čeprav so o tem sklepu jugoslovanski delegati izvedeli že vsaj dan prej.¹¹¹ Na zasedanju so sklenili, da bo mednarodna komisija najprej na terenu preverila, ali si zadostno število prebivalcev Celovške kotline želi priključitve s Kraljevino SHS, se pravi, ali bi bil plebiscit sploh potreben.¹¹²

Novim dinamikam pogajanj so se prilagodili tudi Slovenci znotraj jugoslovanske delegacije. Žolger, Rybář in Lambert Ehrlich, ki se je takrat priključil delegaciji v Parizu, so 12. maja izdelali nov kompromisni predlog o meji z Avstrijo, v katerem so definirali dve coni. V njih ne bi izvedli plebiscita, ampak bi južna neposredno pripadla Kraljevini SHS, severna pa Avstriji. Ta stališča so teden dni kasneje jugoslovanski delegati predstavili Teritorialni komisiji, kjer sta britanski in francoski predstavnik sprva podprla dodelitev južne cone Kraljevini SHS, ameriški in italijanski pa sta temu nasprotovala. Jugoslovanski delegati so se takrat tudi jasno izrekli proti izvedbi plebiscita.¹¹³

Določanje avstrijsko-jugoslovanske meje je napredovalo 29. in 30. maja 1919. Takrat se je Svet štirih sprva odločil, da bi pripadla Celovška kotlina Avstriji, šest mesecev po podpisu pogodbe pa bi tam izvedli plebiscit. Predlog so nato spremenili nekoliko bolj v jugoslovansko korist. Upravo Celovške kotline bi 15 dni po podpisu mirovne pogodbe prevzela mednarodna komisija, sestavljena iz petih članov. Definirali so tudi osnovne smernice o glasovalni pravici na plebiscitu.¹¹⁴

¹⁰⁸ "Naše meje se določajo", *Slovenec*, 23. 4. 1919, št. 92, str. 1.

¹⁰⁹ Grafenauer, "Slovenska Koroška", str. 334–335.

¹¹⁰ Prav tam, str. 335–338.

¹¹¹ Novica o možnosti plebiscita se je kmalu razširila tudi v slovenskem tisku. Kot glavnega krivca za ta predlog so videli italijansko delegacijo v Parizu ("Italijani in Koroška", *Slovenec*, 16. 5. 1919, št. 112, str. 1).

¹¹² Grafenauer, "Slovenska Koroška", str. 338.

¹¹³ Prav tam, str. 339–342; Claudia Fräss Ehrfeld, "Selbstbestimmungsrecht und Plebiszite 1919/20: Die Kärnter Volksabstimmung in Vergleich", *Carinthia I: Mitteilungen des Geschichtsvereines für Kärnten* 179, št. 1 (1989), str. 339 (dalje: Fräss Ehrfeld, "Selbstbestimmungsrecht und Plebiszite").

¹¹⁴ Grafenauer, "Slovenska Koroška", str. 343–347.

Ne glede na to jugoslovanska delegacija s predlogom ni bila zadovoljna, zato si je prizadevala doseči spremembe. Svoj fokus delovanja je znova usmerila na ameriško delegacijo in predsednika Wilsona. Grafenauer meni, da je za spremembe v razmišljanju ameriškega predsednika zaslužen ameriški delegat Douglas Wilson Johnson, saj je sestavil memorandum, v katerem je zagovarjal razdelitev Celovške kotline v dve coni in izvedbo plebiscita v obeh ter ga predstavil nadrejenemu. Wilson je 4. junija zagovarjal to odločitev in izvedbo plebiscita po šestih mesecih po podpisu pogodbe. Do takrat sta tudi Lloyd George in Clemenceau že simpatizirala z idejo razdelitve Celovške kotline v dve coni.¹¹⁵ V času od podpisa pogodbe do izvedbe plebiscita bi za upravo tega območja skrbela komisija, podrejena Društvu narodov.¹¹⁶

V tem času se je v Parizu že nahajala avstrijska delegacija, ki je, sodeč po pisanju ene najpomembnejših raziskovalk pariške mirovne konference, Margaret McMillan, pustila v francoski prestolnici dober vtis.¹¹⁷ Vodil jo je premier Karl Renner. 2. junija je dobila v vpogled osnutek mirovne pogodbe; v roku 15 dni je lahko sporočila morebitne pripombe in predloge.¹¹⁸

Nezadovoljni nad odločitvijo Velikih štirih o plebiscitu pa so bili v delu jugoslovanske delegacije. Bali so se, da bi plebiscitno območje po izvedbi ljudskega glasovanja pripadlo Avstriji, kar bi tam živeče slovensko prebivalstvo privedlo v nevaren strateški položaj. S priloženima zemljevidoma so dokazovali, da je v coni A živelo večinsko, v coni B pa tudi v velikem številu slovensko prebivalstvo. Obenem so primerjali to območje z usodo zahodnega slovenskega etničnega ozemlja, ki je bil brez kakršnekoli možnosti ugovaranja določen Italiji.¹¹⁹

Dne 7. junija 1919 je Milenko Vesnić sestavil dve pismi, naslovljeni na predsednika mirovne konference Georgesu Clemenceauja. V prvem je predlagal organiziranost Celovške kotline od podpisa mirovne pogodbe do izvedbe plebiscita, in sicer bi se ustanovila državna tvorba, podobna Posarju. Uprava bi bila podobna belgijskima mestoma Eupen in Malmedy,¹²⁰ ki sta prešli pod Belgijo, a bi čez nekaj časa bila tam izvedena plebiscita o tem, če tamkajšnje prebivalstvo želi bivati v tej državi. Opozoril je na germanizacijo prebivalstva in kratak obstoj Kraljevine SHS. Slednja še ni mogla dokazati možnosti preživetja v gospodarskem smislu. Posledično prebivalci cone A še ne bi mogli izkusiti, ali bi

¹¹⁵ Prav tam, str. 347–352.

¹¹⁶ Wutte, *Kärntens Freieitskampf*, str. 287 in 454.

¹¹⁷ MacMillan, *Paris 1919*, str. 249–250.

¹¹⁸ Grafenauer, "Slovenska Koroška", str. 347.

¹¹⁹ TNA FO 608/6/1, 13042, Allied Decision for Plebiscite in Carinthia, Lord Hardinge to Mr. Balfour, 11. junij 1919.

¹²⁰ O problematiki mest Eupen in Malmedy npr. Vincent O'Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy: Becoming Belgian, 1919–1929* (New York, 2018).

bilo bolje živeti v Kraljevini SHS kot njeni severni sosedi.¹²¹ V drugem pismu so bili izraženi predlogi o izvedbi plebiscita, o njih pa je 18. junija odločala Teritorialna komisija. Nanašali so se na glasovalno pravico, oblikovanje mednarodne komisije, ki bi nadzorovala upravo in organizacijo plebiscita, ter čas njegove izvedbe. Vesnić je menil, da bi bilo potrebno izvesti plebiscit v roku enega meseca po poteku veljavnosti mirovne pogodbe z Avstrijo¹²² v coni A, v coni B pa tri tedne po razglasitvi rezultatov v coni A. Po mnenju članov Teritorialne komisije bi bilo to prehitro. Britanski, ameriški in francoski predstavnik so menili, da bi se plebiscit izvedel tri mesece, italijanski pa od 6 do 18 mesecev od začetka veljavnosti mirovne pogodbe. Glede izvedbe v coni B pa so se s piscem predloga strinjali. Na koncu je Vesnić hotel v plebiscitno cono A vključiti še Mežiško dolino in Jezersko, s čimer pa se komisija ni strinjala.¹²³

Pri primerjavi obeh pisem lahko opazimo nedoslednost pri predlogih, zlasti glede razpisa plebiscita. V primeru izvedbe ljudskega glasovanja v roku enega meseca po uveljavitvi mirovne pogodbe z Avstrijo bi bilo zgledovanje po Eupenu in Malmedyju, kot tudi Posarju, nesmiselno. Minilo bi namreč premalo časa, da bi glasovalni upravičenci lahko na plebiscitu svojo odločitev opravičevali z gospodarskim stanjem. V prvem pismu je Vesnić Avstrijo označil tudi kot državo, ki je obstajala dalj časa kot Kraljevina SHS, kar spet ne drži. Verjetno je s tem mislil na Avstro-Ogrsko in njen na pol prevladujoč nemški značaj, a to ne more upravičiti njegove zmote.

Do Vesničevih predlogov sta se opredelila tudi Leeper in Temperley. Prvi je pravilno opozoril, da so predlogi predpostavljali dodelitev uprave cone A Kraljevini SHS, kar pa takrat še ni bilo potrjeno na mirovni konferenci. Menil je tudi, da Svet štirih ne bo pristal na izvedbo ljudskega glasovanja po enem mesecu veljavnosti mirovne pogodbe. Ostalim predlogom iz drugega pisma ni nasprotoval, glede priključitve Mežiške doline coni A pa ni podal mnenja. Temperley je ocenjeval, da se mu zdi jugoslovanski predlog vključitve Mežiške doline v sklop plebiscitnega območja razumljiv, a bi se pojavila težava, če bi na tem ozemlju glasovali za priključitev Avstriji.¹²⁴

Po zasedanjih 21. in 23. junija 1919 je Svet štirih definiral ozemlje Celovške kotline, a ne popolnoma. Za nekatera območja je namreč predvidel, da

¹²¹ TNA ADM 116/3239/45, Vesnitch to Celemenceu, Delegation of the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes at the Peace Conference, 7. junij 1919.

¹²² Le dan prej je predlagal, da bi bil plebiscit v coni A izveden v roku tri do šest mesecev po podpisu mirovne pogodbe z Avstrijo (TNA ADM 116/3239/45, Vesnitch to Celemenceu, Delegation of the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes at the Peace Conference, 7. junij 1919; Note Addressed to the Supreme Council of the Allies by the Committee on Rumanian and Yugoslav Affairs, 18. junij 1919; TNA FO 608/49/1, 13029, Jugoslav Proposals regarding future of Carinthia, 18. junij 1919).

¹²³ Prav tam.

¹²⁴ TNA FO 608/16/23, 12124, Plebsicite for Klagenfurt Basin, 7. junij 1919.

bo odločitev o njihovi morebitni vključenosti v plebiscitno območje sprejeta neposredno na terenu. Sprejel je tudi smernice za izvedbo ljudskega glasovanja, ki bi bilo izvedeno v coni A tri mesece po začetku veljavnosti mirovne pogodbe, tri tedne po objavi rezultatov pa po potrebi še v coni B. V slednjo bi vstopile enote avstrijske vojske, v cono A pa jugoslovanska; v obeh primerih s številom, potrebnim za vzdrževanje reda. Nadzor plebiscitnega območja in organizacijo glasovanja bi zaupali mednarodni komisiji petih držav. ZDA, Francija, Velika Britanija in Italija bi imeli svojega predstavnika v obeh conah, Kraljevina SHS le v coni A, Avstrija pa le v coni B. Uprava cone A bi temeljila na veljavni jugoslovanski zakonodaji, cona B pa na avstrijski. Definirali so glasovalno pravico, ki je bila skoraj identična sklepom seje Teritorialne komisije z dne 18. junija 1919.¹²⁵ Ta je naposled 25. junija izdelala člene mirovne pogodbe, ki jih nato niso več spreminjali.¹²⁶ Očitno je bilo dan prej avstrijski in jugoslovanski strani sporočeno, da se morata umakniti na novo demarkacijsko črto. 26. v mesecu je Renner izrazil nenaklonjenost razdelitvi Celovške kotline v dve coni. To je utemeljeval s pretrganjem oskrbovalnih kanalov in dobave električne energije Celovca. Izrazil je tudi bojazen pred jugoslovanskim napadom na cono B in zagovarjal njeno enotno upravo, v kateri pa ne bi bilo vojske.¹²⁷

Do 20. julija, ko so dobili v branje drugo različico mirovne pogodbe,¹²⁸ so se avstrijski delegati večkrat pritoževali nad nasiljem jugoslovanske vojske na zasedenem območju. Zgovorna je nota iz dne 16. julija, po kateri bi v coni A veljali hudi represivni ukrepi. Med drugim bi upiranje jugoslovanski upravi lahko pomenilo tudi smrtno obsodbo.¹²⁹ Avstrijskim obtožbam na račun jugoslovanske uprave se je pridruževal tudi italijanski predstavnik na Dunaju, princ Livio Borghese, ki je bil protijugoslovansko in hkrati proavstrijsko razpoložen.¹³⁰ Leeper mu ni zaupal in je raje verjel informacijam, ki so jih s terena pošiljali antantni predstavniki v Celovcu.¹³¹ Avstrijska delegacija je sicer dosegla podaljšanje roka za odgovore na drugo verzijo predloga mirovne pogodbe za en teden. Tako so bile avstrijske opombe podane v nadaljnjo obravnavo konference 6. avgusta.¹³²

¹²⁵ TNA ADM 116/3232/23, André Tardieu: Klagenfurt Basin [prejeto 30. junija 1919].

¹²⁶ Grafenauer, "Slovenska Koroška", str. 356.

¹²⁷ TNA ADM 116/3232/23, Delegation of the Republic of German-Austria (No. 556), 26. junij 1919.

¹²⁸ Grafenauer, "Slovenska Koroška", str. 357.

¹²⁹ TNA ADM 116/3232/23, Note regarding occupation of Carinthia by the Yugoslavs, Communicated by Austrian Delegation, 16. julij 1919.

¹³⁰ Sienčnik, *Koroški plebiscit*, str. 326 in 330; Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 237–238, 384–389 in 417.

¹³¹ TNA FO 608/6/1, 18335, Situation in Carinthia, komentar Leeperja, 27. avgust 1919.

¹³² *Documents on British Foreign Policy 1919–1939* (DBFP), First Series, vol. 1, ur. E. L. Woodward in Rohan Butler (London, 1947), str. 236 in 371.

V začetku avgusta je avstrijska delegacija znova opozorila na gospodarske posledice za Celovec, ki bi jih povzročila razdelitev Celovške kotline v dve coni. Poleg tega po njihovem mnenju prebivalstvo povsod ni bilo enakomerno mešano. Iz teh razlogov so predlagali razdelitev plebiscitnega območja v štiri cone. Cona I A bi obsegala območje južno od Drave in vzhodno od Borovnice (Ferlach), dodano pa bi ji bilo še ozemlje do meje dežele Koroške (torej Mežiška dolina). Cona I B bi obsegala prostor južno od Drave in zahodno od Borovnice. Severno od Drave bi bili coni II A in II B (kot piše v predlogu), meja med njima pa bi potekala po reki Krki. V vseh štirih conah bi bil plebiscit izveden hkrati, glede na rezultat v posamezni coni pa bi se ta priključila državi, ki bi dobila večino.¹³³

Še pred tem je alternativno možnost razdelitve cone A predstavila koroška deželna vlada britanskemu generalu Charlesu Delmeju Radcliffu, ki se je takrat nahajal v Celovcu. Predlagali so tri glasovalne enote, in sicer Podjuna, Rož in severni pas cone A, ki bi bil na jugu zamejen z reko Dravo od Labota do dva kilometra zahodnje od St. Martina pri Rožeku, na severu pa s severno mejo predlagane cone A. Rezultat posamezne glasovalne enote bi se štel kot dokončen za tisto glasovalno enoto. V coni B bi bil plebiscit izveden, če bi vsaj v dveh izmed treh volilnih enot večinsko glasovali za Kraljevino SHS. Predlog je predvideval še evakuacijo jugoslovanske in avstrijske vojske s tega območja, izvedbo plebiscita pa bi zaupali mednarodni komisiji. Leeperju se je ta predlog zdel nesprejemljiv, saj naj bi zadeve le še zapletel.¹³⁴ Glede na pregledano gradivo ni možno ugotoviti, ali so ta predlog v Parizu sploh obravnavali.

Po preučitvi britanskih diplomatskih virov lahko ugotovimo, da je bila usoda Celovške kotline dokončno zapečatenata do 15. avgusta 1919. To je razvidno iz Leeperjevega odgovora Charlesu Delmeju Radcliffu.¹³⁵ Jasnó je torej bilo, da bo usoda območja določilo prebivalstvo samo, dokončna razrešitev mejnega vprašanja pa je bila predstavljena na kasnejši čas. Odločitev pariške mirovne konference za plebiscit je avstrijska zgodovinarica Claudia Fräss–Ehrfeld ocenila kot najpomembnejši dosežek novonastale avstrijske republike.¹³⁶

10. septembra so nato v Saint Germainu udeležénke konference z izjemo Kraljevine SHS in Romunije podpisale mirovno pogodbo z Avstrijo. Jugoslovanska stran je namreč nasprotovala členu 51, ki je predvideval zaščito manjšin v njej. Kot so pisali številni jugoslovanski časopisi, si je prizadevala, da bi se tudi

¹³³ TNA FO 608/23/2, 17417, The Italo-German-Austrian Frontier. Plebiscite Zones in Klagenfurt Basin, 6. avgust 1919.

¹³⁴ TNA FO 608/33/9, 17406, Boundaries of Carinthia, 20. julij 1919.

¹³⁵ Leeper zapiše sledeče: "/.../ the decision of The Conference with regard to Klagenfurt have already been taken." S tem ni mišljeno zgolj mesto Celovec, ampak Celovška kotlina nasploh (TNA FO 608/6/1, 17963, Visit of Capt. Peter to Paris and London, komentar Leeperja, 15. avgust 1919).

¹³⁶ Fräss Ehrfeld, "Selbstbestimmungsrecht und Plebiszite", str. 339.

zmagovalke prve svetovne vojne obvezale za varstvo manjšin, med temi zlasti Italija v Julijski krajini, ter nasprotovala vmešavanju v notranje zadeve.¹³⁷ Hkrati se je zavzemala za izločitev tistega člena v septembrskih konvencijah o zaščiti v Kraljevini SHS, ki je določal zaščito tudi za tista območja Srbije, pridobljena po letu 1912, in Makedonije. Beogradu želenih sprememb ni uspelo doseči in naposled je 5. decembra 1919 podpisal mirovno pogodbo z Avstrijo.¹³⁸ V praksi je nato nova država priznavala pravice le posameznim pripadnikom manjšin, saj pogodbe o zaščiti niso vključili ne v vidovdansko ustavo leta 1921 ne v oktroirano ustavo leta 1931.¹³⁹ Tako je prihajalo do nedoslednosti pri rabi nemškega jezika na sejah v mariborskemu občinskemu svetu. Leta 1925 je župan, na primer, dovolil nemškemu svetniku govoriti v maternem jeziku,¹⁴⁰ oktobra 1930 pa mu je bilo prepovedano; tak ukrep je tedaj podprlo upravno sodišče v Mariboru, pritožbo pa sta Banska uprava kot tudi celjsko upravno sodišče zavrnila.¹⁴¹ Lahko rečemo, da jugoslovanska država s politiko narodnostne homogenizacije, ki je vključevala bolj ali manj očitna nasilja,¹⁴² ni bila nobena izjema v Evropi; vsaj na papirju je v Kraljevini SHS izjema veljala za italijansko manjšino v Dalmaciji.¹⁴³ Naj še dodamo, da v sami pogodbi, kar se tiče člena 50, ki se je nanašal na izvedbo plebiscita, ni bilo, v primerjavi z drugo redakcijo pogodbe, nobenih sprememb.¹⁴⁴

¹³⁷ O nasprotovanju v jugoslovanskem tisku je npr. iz Beograda poročal britanski veleposlanik Charles Louis des Graz (TNA, fond Foreign Office: Confidential Print South-East Europe, 1812–1975 (FO 421), FO 421/297, No. 96, C. des Craz to Earl Curzon (No. 172), 12. 9. 1919).

¹³⁸ Andrej Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920* (Beograd, 1969), str. 200–206.

¹³⁹ Andrej Rahten, "Šentiljska šola med dvema državama. Prevrat v luči šolske kronike Silvestra Košutnika", *Acta Histriae* 27, št. 2 (2019), predvsem str. 289 in 291, in sicer na primeru odnosa do nemške manjšine na Slovenskem. Britanska diplomacija se je nezavidljivih razmer manjšin v jugoslovanski državi dobro zavedala. Npr. TNA, fond Foreign Office: Political Departments: General Correspondence, 1906–1966 (FO 371), FO 371/14124 W 3994/185/98, Memorandum on the Policy of Jugo-Slavia towards National Minorities, 25. april 1929.

¹⁴⁰ Darko Friš, "Razmah in napredek Maribora v času županovanja dr. Josipa Leskovarja (1924–1928)", *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018), str. 137, 140 in 146.

¹⁴¹ David Hazemali, Mateja Matjašič Friš, Ana Šela in Majda Schmidt, "Med priložnostmi in pomanjkanjem: Maribor v času prvega županskega mandata dr. Alojzija Juvana, 1928–1931", *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018), str. 163 in 175.

¹⁴² Borut Klabjan, "Borders in arms. Political violence in the North-Eastern Adriatic after the Great War", *Acta Histriae* 26, št. 4 (2018), str. 985–1002.

¹⁴³ Podrobneje Luciano Monzali, *Italiani di Dalmazia 1914–1924* (Firenze, 2007), str. 191–440; Luciano Monzali, *Gli italiani di Dalmazia e le relazioni italo-jugoslave nel Novecento* (Venezia, 2015), str. 167–351.

¹⁴⁴ TNA FO 608/22, 18614, Conditions of Peace with Austria, 2. september 1919.

Odmevi na odločitev o plebiscitu v *Slovincu* in *Slovenskem narodu*

Kot že zapisano, slovensko časopisje o dogodkih na pariški mirovni konferenci ni bilo dobro obveščeno in je posledično marsikdaj poročalo netočno. Tak primer je viden že v začetku junija, ko je v *Slovenskem narodu* zaokrožila novica, da naj bi v prvi verziji mirovne pogodbe z Avstrijo bile njene meje s Kraljevino SHS severneje, kot so bile določene na koncu. Tako naj bi jugoslovanski državi pripadel Celovec, kot tudi Gosposvetsko polje in večina zahtevanega ozemlja južno od reke Drave.¹⁴⁵ Takrat je namreč za območje Celovške kotline že obveljala odločitev za plebiscit, čemur so v obravnavanem slovenskem časopisju nasprotovali, njihovi argumenti pa so bili šibki. Največkrat so se nasprotniki ljudskega glasovanja sklicevali na dejstvo, da je le-to predvideno za Koroško, ne pa tudi za Primorsko, kjer naj bi velik del strnjeno bivajočega slovenskega prebivalstva prešel pod Italijo. Koroško so primerjali tudi z nekaterimi drugimi območji, kjer je bila večetnična prebivalstvena struktura. Primer tega je viden konec maja 1919, ko je avtor članka v časniku *Slovenski narod* primerjal Koroško s Sudeti ter Alzacijo in Loreno, kjer ni bilo predvidenih ljudskih glasovanj. Isti avtor se je tudi vprašal ali sodelovanje Srbije na zmagovalni strani ne pomeni argumenta, da bi se zmagovalcu dalo nekaj namesto poražencu.¹⁴⁶ Poudarjanje Srbije kot antantne države je bila tudi ena izmed značilnosti takratnega poročanja najpomembnejšega slovenskega tiska, kot tudi ugibanje, zakaj dojemajo odločevalci na pariški mirovni konferenci Slovence kot poražence vojne.

S samo vsebino in dinamiko pogajanj slovenska javnost ni bila seznanjena, je pa bila z določili mirovne konference glede Koroške. Ob koncu julija, ko je bil plebiscit za Koroško že določen, je anonimni avtor v časniku *Slovenec* opozoril, da bi morala takratna slovenska politika nastopiti enotno zaradi višjega cilja, to je za dosego pozitivnega izida na ljudskem glasovanju. Zavedal se je dobre organiziranosti avstrijske strani, poleg tega pa se je obregnil na primerjavo usode Koroške in Primorske. Avtor je pravilno zapisal: "A bilo bi brezuspešno razglabljanje, zakaj je mirovni posvet osrečil ravno koroške Nemce s pravico samoodločbe, medtem ko je primorski Slovenci nimajo. Dejstva so dejstva in zrel narod zna z njimi računati."¹⁴⁷ Drugi avtor pa je nevarnost videl tudi v močni deželni zavesti Korošcev. Menil je, da bi lahko odigrala pomembno vlogo pri odločitvi tamkajšnjega prebivalstva (za pojav in širjenje le-te je krivil lokalno nemško politično vodstvo).¹⁴⁸ Ta ocena se je po znanih rezultatih plebiscita izkazala za pravilno.

¹⁴⁵ "Koroška", *Slovenski narod*, 5. 6. 1919, št. 133, str. 1.

¹⁴⁶ G-r, "Beljak – Celovec", *Slovenski narod*, 30. 5. 1919, št. 126, str. 1.

¹⁴⁷ "Pozor na Koroško!", *Slovenec*, 27. 7. 1919, št. 171, str. 1.

¹⁴⁸ P. P., "Koroška", *Slovenec*, 14. 8. 1919, št. 186, str. 1; P. P., "Koroška", *Slovenski narod*, 14. 8. 1919, št. 189, str. 1.

Uredništvo „Slov. Naroda“ Knaflova ulica št. 3, I. nadstropje
Tel.: 810 111
Dopise sprejema le podpisane in začetno trunkovane.

Posamezna številka velja 40 vinarjev.

prava jake železnice v Ljubljani, promenilo je, kakor vidimo
tako, čen so se meje | edino svoje ime, drugače pa stoji to

[illegible]

Politične vesti.

veleovanje s Demokratske
ograd, 12. avgusta. De-
strski predsednik Davi-
riral danas s Crnogorci
so izjavili, da bodo pod-
ritevo vladu. Ob 11 uri
vršila konferenca minist-
ev, med drugim: Pene-

loce v ministrstvu pro-
konference je poselil mi-
redsednika Davidoviča
goslovanskega kluba dr-
izjavil, da je Jugosla-
sefinitivno sklenil, da ne
i v koalicii z demokrati-
zom drava so se vršile le
rence s partijami, ki so
e, na večer so poselili
redsednika Davidoviča

Matjaševci, Motovilci, Pečarovci — kdo bi jih vse naštel. Kdo bi jih naštel

Na katero to se Nenci
lari, ali naj hodo pri
stavšale.

Če ravno reče, pa tilla
po roštravje prekmur-
skotilno je Monary. (S
dolne Doline Dolenci). Tu
sti stvi stavlja ali zmag-
kavati kaj o narodnem
kako iti je svojci to
delice posveci v do-
no. Na kresno stoji
ni so povprečno na kra-
temer stoji bala cerkev,
slovo Radgona. Sre-
mursko polje. Pod bre-
nane, na. Mikloš Kuznič,
Kjer je po narodu sm-
notilja pital slovenske
rjajo od Sr. Benedikta
piti in kmalu nato v Mar-
ko. Ko se slobodno vsem
vazilo Sebehorce.

Je ne sapotimo ob vna-
zior pri Dogač in Pi-
sotno bili ravno v Gori-
skem sprehod v Bukova-
270 m visokem Brzno-
tako na sibirsko pozna-

¹⁴⁹"Tehnika ljudskega glas

Tomšiča¹⁵⁰, ki je opozarjal na razlike med določili senžermenske pogodbe o koroškem plebiscitu in njegovo dejansko izvedbo. Glede na možne vremenske nepravilnosti je bila organizacija in izvedba plebiscita med julijem in oktobrom 1920 logična tudi s tega vidika, vsekakor pa to ni moglo imeti odločilnega vpliva, saj je senžermenska pogodba stopila v veljavo 16. julija 1920.¹⁵¹

Najbolj temeljito analizo plebiscitnega območja in tam živečega prebivalstva je še pred podpisom mirovne pogodbe z Avstrijo opravil Valentin Rožič, politik in publicist, ki je od novembra 1918 sodeloval v bojih na Koroškem na slovenski strani, aprila 1919 pa ga je avstrijska stran zajela in internirala.¹⁵² Rožič se je v svoji analizi zanašal na ljudsko štetje iz leta 1910 in ugotovil, da je bila večinska struktura prebivalstva cone A slovenska (glede na ljudsko štetje je bilo 50.788 Slovencev od 71.278 prebivalcev, kar je pomenilo dobrih 71 %¹⁵³ prebivalstva). Ocenjeval je, da bo na ljudskem glasovanju večino v prid Kraljevini SHS težko doseči v okrajih Rožek in Borovlje (za slednjega je ocenjeval, da bo več kot 50 % upravičencev glasovalo za priključitev k Avstriji), občinah južno, zahodno in vzhodno od Celovca ter sodnem okraju Velikovec. Za glavarstvo Velikovec pa je menil, da bo glasovalo večinsko za Kraljevino SHS. Rožič je tudi navedel razloge, ki kljub večinsko slovenskemu prebivalstvu na plebiscitnem območju niso omogočali jasne napovedi glasovalnega rezultata. Izpostavil je germanizacijo in dejstvo, da je za koroške Slovence veljala "tisočletna duševna in materialna odrezanost od ostalih Slovencev od juga /.../".¹⁵⁴ Veliko manj optimističen je bil glede glasovanja v coni B. Menil je namreč, da bo imelo glavno besedo uradništvo v Celovcu, ki je bilo večinsko nemško.¹⁵⁵ Glede na že določeno plebiscitno območje je iz cone A izvzel okolico Laboda, saj je menil, da bo postala sestavni del Kraljevine SHS brez plebiscita.¹⁵⁶ Rožičeva ocena oziroma skepsa je bila iz vidika končnih rezultatov ljudskega glasovanja deloma pravil-

¹⁵⁰ Ivan Tomšič, "Problemi sodobnega meddržavnega plebiscita in koroški Slovenci leta 1920", v: *Koroški plebiscit*, str. 379–435. Razmišljanju Tomšiča v nekaterih pogledih ugovarjajo Darko Friš, Janez Osojnik in Gorazd Bajc, "Koroška v odločilnem letu 1920: delovanje plebiscitne komisije", *Acta Histriae* 26, št. 3 (2018), str. 923–944.

¹⁵¹ *Encyclopedia Britannica*, "Treaty of Saint-Germain", dostopno na: <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Saint-Germain>, pridobljeno: 1. 3. 2020.

¹⁵² *Slovenski biografski leksikon*, Rudolf Andrejka, "Valentin Rožič", dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi522888/>, pridobljeno: 10. 3. 2020.

¹⁵³ Odstotek se skoraj ujema z analizo popisa prebivalstva v Avstro-Ogrski leta 1910, ki jo je opravil Janko Pleterski. Ta je zapisal, da je 69,18 % prebivalcev kasnejše cone A navedlo slovenščino kot občevalni jezik (Janko Pleterski, "Slovenska Koroška pred 1. svetovno vojno", v: *Koroški plebiscit*, str. 67; isti, *Koroški plebiscit 1920: poskus enciklopedične razlage gesla o koroškem plebiscitu / Kärntner Volksabstimmung 1920: Versuch einer enzyklopädischen Auslegung des Stichwortes Kärntner Volksabstimmung* (Ljubljana, 2003), str. 11).

¹⁵⁴ Dr. Valentin Rožič, "Ljudsko glasovanje na Koroškem", *Slovenec*, 23. 8. 1919, št. 193, str. 1–2.

¹⁵⁵ Dr. Valentin Rožič, "Koroško glasovanje", *Slovenec*, 24. 8. 1919, št. 194, str. 1–2.

¹⁵⁶ Dr. Valentin Rožič, "Ljudsko glasovanje na Koroškem", *Slovenec*, 26. 8. 1919, št. 195, str. 1–2.

na. Rezultati plebiscita oktobra 1920 namreč pokažejo, da je v volilnem okraju Rožek Kraljevina SHS dobila skoraj 54 % glasov (53,93 %, Avstrija 46,07 %), v volilnem okraju Pliberk pa je bil rezultat v prid jugoslovanske države le malenkosten, za dobra dva odstotka (se pravi 51,03 %, za Avstrijo 48,97 %); v volilnem okraju Borovlje je bila večina za Avstrijo (56,34 %, za Kraljevino SHS 43,66 %), zdaleč največja razlika za avstrijsko stran pa je bila v volilnem okraju Velikovec (77,27 %, za Kraljevino SHS 22,73 %).¹⁵⁷ Generalno gledano, je bil Rožičev strah, da bo plebiscit dodelil cono A Avstriji, upravičen.

Zaključek

Leto 1919 je bilo za južno Koroško precej turbulentno. Na terenu se je izmenjavalo obdobje bojev in miru. Tako so do sredine januarja potekali spopadi, natančneje avstrijska protiofenziva. Kmalu zatem je na območje prišla ameriška Milesova komisija, ki je pomembno vplivala na prihodnost obravnavanega območja. Ena izmed ugotovitev komisije je bila, da naj območje Celovške kotline ostane kot celota, ki bi pripadala Avstriji, in kot enega od argumentov navedla gospodarsko povezanost tega območja. Kasneje so se pojavili očitki, da komisija v svoji analizi ni v zadostni meri upoštevala nacionalne pripadnosti na terenu, čeprav tudi v tedanjem slovenskem časopisju večkrat najdemo argumente o gospodarski nedeljivosti Celovške kotline (seveda si je slovenska stran želela priključitve celotnega območja h Kraljevini SHS). Argumentiranje enotnosti obravnavanega območja iz gospodarskih razlogov je torej imelo zelo pomembno vlogo in ne moremo reči, da se tega slovenska stran ni zavedala. Po drugi strani so imeli Britanci tudi svoje podatke o preferencah prebivalstva Koroške: da se niso nujno izrekli za pripadnost bodisi Republiki Nemški Avstriji bodisi Kraljevini SHS, ampak so lahko izrazili tudi deželno pripadnost. Čeprav Temperleyeva študija iz začetka leta 1919 (v njej je predstavil razpoloženje koroškega prebivalstva o nacionalnem in razmejitvenem vprašanju) ni doživela večjega odmeva, pa dodatno dokazuje na močno deželno zavest med koroškim prebivalstvom. Velja tudi poudariti, da se je Temperleyu zdela Milesova študija kvalitetna.

Čeprav je v slovenskem zgodovinoisju večkrat možno prebrati kritiko nad tistim argumentom Milesove komisije, ki je preferirala ohranitev Celovške kotline zaradi gospodarskih razlogov, pa podobno argumentacijo lahko vidimo v povojnem osrednjem slovenskem tisku. Več člankov omenja negativne posledice morebitne ločitve Celovca od njegovega zaledja za gospodarstvo

¹⁵⁷ Osojnik, *Velika Britanija in Koroška*, str. 92–93.

tako mesta kot okolice. Tak argument je navedel tudi Ivan Žolger ob prvi predstavitvi predloga avstrijsko-jugoslovanske meje na pariški mirovni konferenci 18. februarja 1919. Sklep o izvedbi plebiscita v slovenskem tisku večinoma ni požel navdušenja. Pri tem je zlasti prisotna argumentacija, zakaj ni določeno ljudsko glasovanje tudi za Primorsko. Problem takšne argumentacije je seveda zlasti v tem, da je bila uperjena zoper Italijo, eno najpomembnejših držav, ki so sprejemale odločitve v Parizu.

Med januarjem in koncem aprila je bila z izjemo nekaterih provokacij faza miru, nato pa so se spopadi ponovno začeli. Ti so pomenili prelomnico za britansko diplomacijo. Če pred začetkom teh spopadov dogajanju na južnem delu Koroške niso namenjali veliko pozornosti, so bili od konca aprila 1919 dalje o njem precej natančno obveščeni. Na nekaterih mestih je sicer možno ugotoviti razlike, ko so informacije o istem dogodku pridobili iz več virov, a so znali razločevati med točnimi in netočnimi informacijami. Preko analize virov iz Londona ugotavljamo, da je Velika Britanija v primerjavi s Francijo in Italijo ohranjala najbolj nevtrarno držo izmed evropskih držav, ki so odločale o povojni ureditvi sveta. Prav tako je že od samega začetka njen predlog na prvi seji Teritorialne komisije bil najbližje končni razmejitvi med Avstrijo in Kraljevino SHS. Po tem predlogu bi Mežiška dolina pripadla jugoslovanski državi, ostala Koroška pa njeni severni sosed. Enak predlog razmejitve je bil zapisan v prvem poročilu omenjene komisije, ko je bila nakazana tudi možnost izvedbe ljudskega glasovanja. Pri samem odločanju najvišjega organa pariške mirovne konference, to je Sveta štirih, glede koroškega vprašanja najpomembnejše besede ni imel britanski premier, temveč ameriški predsednik Wilson, zanemariti pa se ne sme tudi delovanja italijanske diplomacije, ki je delovala v škodo Kraljevine SHS.

V pregledani britanski dokumentaciji lahko opazimo veliko zabeležb o nasilju jugoslovanske vojske (oz. konec aprila in v začetku maja prostovoljcev) na zasedenem ozemlju, kar je ni moglo prikazati v dobri luči. Dobimo lahko tudi občutek, da je avstrijska oz. koroška deželna oblast bolj vestno izpolnjevala ukaze mednarodne diplomacije kot jugoslovanska stran. Ta se je zavedala italijanskega vpliva na obravnavanem območju, kar Britancem ni bilo tuje, a je vprašanje za nadaljnjo poglobitev.

Janez Osojnik, Gorazd Bajc and Mateja Matjašič Friš

**CARINTHIA IN 1919 AND THE BACKGROUND OF REACHING THE
DECISION ABOUT THE PLEBISCITE – THE BRITISH VIEW AND
REACTION IN THE SLOVENIAN PRESS**

SUMMARY

On the basis of an analysis of archival sources, kept by the British National Archives (former Public Record Office) in London, and the most relevant literature, the authors present events in the Southern part of Carinthia from the beginning of 1919 until the signing of the Saint Germain Peace Treaty on September 10, 1919. The article wishes to suppress the shortage of researches, which take into account archival sources of the most important states at the end of the First World War whose decisions were fundamental at the Paris Peace Conference. The paper points out also the relation of the Slovenian newspapers towards the indivisibility of the Klagenfurt Basin on the grounds of economic reasons. In Slovenian historiography one can often read about the criticism towards the arguments of the Miles commission, which preferred the indivisibility of the Klagenfurt basin because of economic reasons and the fact that such aspect prevailed over the national one when defining the border in Carinthia. In the first part, the authors shortly present military conflicts taking place on the discussed territory until the middle of January 1919. Then, they focus on the work of the American Miles commission, which, with its decisions, had an important influence on the politics about Carinthia at the Paris Peace Conference. The commission argued for the unity of the Klagenfurt Basin on the grounds of economy and positioned it in Austria. A lesser role was given to the national appurtenance, however, the then leading Slovenian newspapers, the Catholic *Slovenec* and liberal *Slovenski narod*, featured articles, which spoke in favor of a unified Klagenfurt Basin on the ground of economy. They mostly pointed out the importance of the hinterland for the Carinthian capitol Klagenfurt (some even for Villach). The separation of the hinterland from the center would cause economic problems for both. We need to point out Major Temperley's findings from the beginning of 1919, when he found proof, based on field investigations, that local people primarily wish to keep the Southern part of Carinthia unseparated and rendered Miles' study as positive. The paper discusses some other aspects of relations towards the Carinthian problem. The British diplomacy found and commented on two arising questions; the implementation of a neutral territory in Carinthia and the arrival of an international mission – suggested by France – which was abolished right away. It can

be argued that British diplomacy did not put much thought into the Southern part of Carinthia in the first months of 1919. This changed by the end of April, when military conflicts broke out in this territory. They were triggered by the Slovenian/Yugoslav side, which also lost them after a week's time. Its positions were recaptured by the end of May and in the beginning of June, when it took Klagenfurt. At that time, these events were interrupted by the conference, which had the power of political decision-making and did not approve of Yugoslav offensive. This can be seen also in documents of the British Foreign Office, which was well informed about the events in the field from various sources. Consequently, differences among various informers can be seen. It should also be pointed out, that there were many reports about the Yugoslav army's violence on the taken territory, which was not a good token for Yugoslavia. Some Yugoslav reports about the violence from the opposing side can be found, but in a much smaller number. It can be said, that the Austrian or Carinthian government fulfilled the commands of the international diplomacy better than the Yugoslav side. The latter was aware of the Italian influence in the discussed territory, which was also known to the British. This was characterized by the word "intrigue". Namely, at the conference, the Italian side tried to win as much as possible for Austria (and for itself). This was due to the fact that its neighbor at the Eastern coast of the Adriatic Sea presented a danger in fulfilling Italy's interests. With occupying the territory of Villach, which was important to Italy from the traffic point of view, it also actively intervened in Carinthia. In comparison with France and Italy, Great Britain was the most neutral and open for compromise. However, the British Prime Minister Lloyd George was the one who, after a month-long break in solving the Carinthian question, brought up the subject at the meeting of the Council of Four on May 8 and from then on, the discussions were sped up. Four days later, the possibility of a plebiscite was discussed in the highest circles. The Yugoslav delegation was not enthusiastic about the people's vote, the opposition to it was evident also in Slovenian newspapers. They mostly compared Carinthia to the coastal region, where the peace treaty did not allow a plebiscite. Carinthia was compared also to other regions with multi-ethnic structure, like the Sudetes, Alsace and Lorraine, where plebiscites were not suggested. Also, the fact that Serbia was on the winning side was pointed out. However, according to archival sources, the British diplomacy disregarded such comparisons. The expectations of the Slovenian public were therefore contrary to the discussions at the peace conference. The perspective of the "third side" is thus very important. Since Great Britain was a country, which directly cooperated in the formation of the post-war Europe and the world, the research of its diplomacy is even more important.

VIRI IN LITERATURA

TNA ADM – The National Archives, Kew-London (nekdanji Public Record Office), fond Admiralty: Record Office: Cases (ADM 116): ADM 116/3232, ADM 116/3239.

TNA CAB 25 – The National Archives, fond Records of the Cabinet Office: Supreme War Council: British Secretariat: Papers and Minutes (CAB 25): CAB 25/116.

TNA FO 371 – The National Archives, fond Foreign Office: Political Departments: General Correspondence, 1906–1966 (FO 371): FO 371/14124.

TNA FO 421 – The National Archives, fond Foreign Office: Confidential Print South-East Europe, 1812–1975 (FO 421): FO 421/297.

TNA FO 608 – The National Archives, fond Peace Conference: British Delegation, Correspondence and Papers (FO 608): FO 608/6, FO 608/16, FO 608/22, FO 608/23, FO 608/27, FO 608/33, FO 608/43, FO 608/44, FO 608/49, FO 608/265.

E. L. Woodward in Rohan Butler (ur.), *Documents on British Foreign Policy 1919–1939* (DBFP), First Series, vol. 1 (London, 1947).

Slovenec – Ljubljana, letnik 1919.

Slovenski narod – Ljubljana, letnik 1919.

Encyclopedia Britannica, "Treaty of Saint-Germain", dostopno na: <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Saint-Germain>, pridobljeno: 1. 3. 2020.

Slovenski biografski leksikon, Rudolf Andrejka, "Valentin Rožič", dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi522888/>, pridobljeno: 10. 3. 2020.

.....

Bajc, Gorazd, "Diplomacija Velike Britanije in Slovenci v času nastajanja jugoslovanske države", v: *Velikih pet in nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev*, ur. Andrej Rahten in Janez Šumrada (Ljubljana, 2011), str. 99–156.

Bajc, Gorazd in Matjašič Friš, Mateja, "Prednosti Italije pri zasedbi Julijske krajine ob koncu prve svetovne vojne", *Acta Histriae* 27, št. 3 (2019), str. 513–532.

Dockrill M. L. in Steiner, Zara, "The Foreign Office at the Paris Peace Conference in 1919", *The International History Review* 2, št. 1 (1980), str. 55–86.

Doerr, Paul W., *British Foreign Policy 1919–1939* (Manchester in New York, 1998).

Fräss Ehrfeld, Claudia, "Italien und die Frage Kärnten 1919 bis 1920", v: *Südkärnten: Beiträge zur Geschichte, Kultur und Landschaft*, ur. Josef Höck (Klagenfurt, 1970), str. 67–82.

- Fräss Ehrfeld, Claudia**, "Die Vereinigten Staaten von Amerika und die Frage Kärnten 1918–1920", *Carinthia I: Mittheilungen des Geschichtsvereines für Kärnten* 160, št. 1 (1970), str. 3–269.
- Fräss Ehrfeld, Claudia**, "Die Berichte der Miles-Mission bezüglich der endgültigen Grenze in Kärnten", *Carinthia I: Mittheilungen des Geschichtsvereines für Kärnten* 165, št. 1 (1975), str. 255–266.
- Fräss Ehrfeld, Claudia**, "Selbstbestimmungsrecht und Plebiszite 1919/20: Die Kärntner Volksabstimmung in Vergleich", *Carinthia I: Mittheilungen des Geschichtsvereines für Kärnten* 179, št. 1 (1989), str. 339–357.
- Friš, Darko**, "Razmah in napredek Maribora v času županovanja dr. Josipa Leskovarja (1924–1928)", *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018), str. 127–158.
- Friš, Darko, Osojnik, Janez in Bajc, Gorazd**, "Koroška v odločilnem letu 1920: delovanje plebiscitne komisije", *Acta Histriae* 26, št. 3 (2018), str. 923–944.
- Grafenauer, Bogo**, "Slovenska Koroška v diplomatski igri leta 1919", v: *Koroški plebiscit: razprave in članki*, ur. Janko Pleterski, Lojze Ude in Tone Zorn (Ljubljana, 1970), str. 295–375.
- Griesser Pečar, Tamara**, *Der Stellung des Slovenischen Landesregierung zum Land Kärnten 1918–1920* (Klagenfurt, Ljubljana in Wien, 2010).
- Haas, Hanns**, "Die Wiener Regierung und die Frage Kärnten 1918–1920", v: *Kärnten – Volksabstimmung 1920: Voraussetzungen, Verlauf, Folgen* (Wien in München, 1981), str. 29–58.
- Hazemali, David, Matjašič Friš, Mateja, Šela, Ana in Schmidt, Majda**, "Med priložnostmi in pomanjkanjem: Maribor v času prvega županskega mandata dr. Alojzija Juvana, 1928–1931", *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018), str. 159–180.
- Klabjan, Borut**, "Borders in arms. Political violence in the North-Eastern Adriatic after the Great War", *Acta Histriae* 26, št. 4 (2018), str. 985–1002.
- Kuhar, Alojz**, "Poglavje iz tragedije koroških Slovencev", v: *Zbornik o dr. Alojzu Kubarju*, ur. Tone Sušnik (Kotlje, 1993), str. 94–155.
- Law, Alfred D.**, *The Anschluss Movement 1918–1919 and the Paris Peace Conference* (Philadelphia, 1974).
- Lederer, Ivo J.**, *Yugoslavia at the Paris Peace Conference: a study in frontiermaking* (New Haven in London, 1963).
- Lipušček, Uroš**, *Ave Wilson. ZDA in prekrjanje Slovenije v Versaillesu 1919–1920* (Ljubljana, 2003).
- Lipušček, Uroš**, "Ameriški strateški načrti med prvo svetovno vojno in Slovenci", v: *Velikih pet in nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev*, ur. Andrej Rahten in Janez Šumrada (Ljubljana, 2011), str. 53–69.
- McMillan, Margaret**, *Paris 1919. Six Months that changed the World* (New York, 2002).
- Mitrović, Andrej**, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920* (Beograd, 1969).
- Monzali, Luciano**, *Italiani di Dalmazia 1914–1924* (Firenze, 2007).

- Monzali, Luciano**, *Gli italiani di Dalmazia e le relazioni italo-jugoslave nel Novecento* (Venezia, 2015).
- O'Connell, Vincent**, *The Annexation of Eupen-Malmedy: Becoming Belgian, 1919–1929* (New York, 2018).
- Osojnik, Janez**, *Velika Britanija in Koroška 1918–1920*: magistrsko delo, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta (Maribor, 2018).
- Pleterski, Janko**, "Slovenska Koroška pred 1. svetovno vojno", v: *Koroški plebiscit: razprave in članki*, ur. Janko Pleterski, Lojze Ude in Tone Zorn (Ljubljana, 1970), str. 37–71.
- Pleterski, Janko**, "Ameriška poročila iz Hrvaške in Slovenije spomladi 1919", *Prispevki za novejšo zgodovino* 33, št. 1/2 (1993), str. 203–213.
- Pleterski, Janko**, *Koroški plebiscit 1920: poskus enciklopedične razlage gesla o koroškem plebiscitu / Kärntner Volksabstimmung 1920: Versuch einer enzyklopädischen Auslegung des Stichwortes Kärntner Volksabstimmung* (Ljubljana, 2003).
- Pommier Vincelli, Daniel**, *La missione Segre (1918–1920). L'Austria e la nuova Europa centro-orientale* (Roma, 2010).
- Priestly, Tom**, "Povezave med poročili Milesove komisije in odločitvijo mirovne konference v Parizu za plebiscit na Koroškem leta 1919: kakšen dokaz so poročila sama?", *Prispevki za novejšo zgodovino* 45, št. 1 (2005), str. 1–21.
- Rahten, Andrej**, "Pariška mirovna konferenca in Slovenci", v: *Slovenci v očeh imperija: Priročniki britanskih diplomatov na pariški mirovni konferenci leta 1919*, ur. Ernest Petrič et al. (Mengeš, 2007), str. 25–42.
- Rahten, Andrej**, "Wilsonova srečanja in razhajanja s Slovenci", v: *Velikih pet in nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev*, ur. Andrej Rahten in Janez Šumrada (Ljubljana, 2011), str. 195–219.
- Rahten, Andrej**, "Diplomatska prizadevanja Ivana Žolgerja za Slovensko Štajersko in Prekmurje", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 489–528.
- Rahten, Andrej**, "'Šampanjec v Gradcu in nemške demivierges' – ocena delovanja podpolkovnika Shermana Milesa na Štajerskem leta 1919", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 3 (2019), str. 783–786.
- Rahten, Andrej**, "Šentiljska šola med dvema državama. Prevrat v luči šolske kronike Silvestra Košutnika", *Acta Histriae* 27, št. 2 (2019), str. 279–296.
- Rahten, Andrej**, *Po razpadu skupne države. Slovensko-avstrijska razhajanja od mari-borskega prevrata do koroškega plebiscita* (Celje, Celovec in Gorica, 2020).
- Reinhart, Maria Isabella**, "'An Isolated Case': The Slovene Carinthians and the 1920 Plebiscite", *Sprawy narodowościowe seria nowa/Nationalities affairs new series* 48 (2016), str. 85–105.
- Repe, Božo**, "Evropa in svet ob koncu Velike vojne", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2 (2019), str. 493–517.
- Sharp, Alan**, *The Versailles Settlement: Peacemaking after the First World War, 1919–1923* (Basingstoke, 2008).

Sienčnik, Luka, *Koroški Plebiscit 1920* (Maribor, 1987).

Tomšič, Ivan, "Problemi sodobnega meddržavnega plebiscita in koroški Slovenci leta 1920", v: *Koroški plebiscit: razprave in članki*, ur. Janko Pleterski, Lojze Ude in Tone Zorn (Ljubljana, 1970), str. 379–435.

Ude, Lojze, "Vojaški boji na Koroškem v letu na Koroškem v letu 1918/1919", v: *Koroški plebiscit: razprave in članki*, ur. Janko Pleterski, Lojze Ude in Tone Zorn (Ljubljana, 1970), str. 132–214.

Wutte, Martin, *Kärntens Freiheitskampf 1918–1920* (Klagenfurt, 1985).

Author: **OSOJNIK Janez**

M.A. of History, Young Researcher

Co-Author: **BAJC Gorazd**

Ph.D., Associated Professor

Co-Author: **MATJAŠIČ FRIŠ Mateja**

Ph.D., Research Fellow

University of Maribor, Faculty of Arts, Department of History

Koroška 160, SI–2000 Maribor, Slovenia

Title: **CARINTHIA IN 1919 AND THE BACKGROUND OF REACHING THE DECISION ABOUT THE PLEBISCITE
– THE BRITISH VIEW AND REACTION IN THE SLOVENIAN PRESS**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 20 (2020), No. 2, pp. 525–564, 157 notes, 3 pictures

Category: 1.01 Original scientific paper

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Great Britain, Carinthia, 1919, diplomacy, plebiscite, Slovenian newspapers, Paris Peace Conference

Abstract: On the one hand, the article, basing on the analysis of British sources and most relevant scientific literature, discusses events in the Southern part of Carinthia through the perspective of the Foreign Office of Great Britain which was, at the time, one of the countries who determined the post-war world. On the other hand, the article shows how the situation, especially the question of indivisibility of the Klagenfurt Basin, was viewed by the most important Slovenian papers. The article chronologically encompasses the period between the beginning of the year 1919 and the signing of the Saint Germain Peace Treaty, which sealed the fate of the Klagenfurt Basin with the plebiscite.